

POSTĘPOWANIE CYWILNE

Zarys wykładu

Henryk Dolecki, Tomasz Radkiewicz

WYDANIE

7

POSTĘPOWANIE CYWILNE

Zarys wykładu

Henryk Dolecki, Tomasz Radkiewicz

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

7

Stan prawny na 1 października 2024 r.

Wydawczyni
Dagna Kordyasz

Redaktorka prowadząca
Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne
Violet Design

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Autor rysunku na okładce oraz ilustracji w książce
Mateusz Rakowicz

prawoLubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegat przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8358-887-2
7. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
Przedmowa do siódmego wydania	19
Przedmowa do szóstego wydania	19
Przedmowa do piątego wydania	20
Przedmowa do czwartego wydania	21
Przedmowa do trzeciego wydania	21
Przedmowa do drugiego wydania	22
Przedmowa	22
Rozdział I	
Wiadomości wstępne	25
§ 1. Pojęcie i funkcja postępowania cywilnego	25
§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego	26
§ 3. Normy prawa procesowego cywilnego a normy prawa cywilnego	30
§ 4. Terytorialny i czasowy zasięg przepisów Kodeksu postępowania cywilnego	31
§ 5. Postępowanie cywilne a inne rodzaje postępowań	33
1. Postępowanie cywilne a postępowanie karne	33
2. Postępowanie cywilne a postępowanie administracyjne	35
3. Postępowanie sądownoadministracyjne a postępowanie cywilne	37
§ 6. Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na postępowanie cywilne	38
§ 7. Polskie prawo procesowe cywilne a prawo Unii Europejskiej	40
1. Zagadnienia ogólne	40
2. Prawo unijne a prawo krajowe	42
3. Prawo unijne a postępowanie przed sądami państw członkowskich	43
4. Orzeczenia wstępne Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej	44

Rozdział II

Droga sądowa w sprawach cywilnych	45
§ 1. Pojęcie drogi sądowej	45
§ 2. Dopuszczalność drogi sądowej	46
§ 3. Skutki braku drogi sądowej	48

Rozdział III

Zasady postępowania cywilnego	49
§ 1. Zagadnienia ogólne	49
§ 2. Rodzaje zasad procesowych	51
1. Zasada prawdy	51
2. Zasada dyspozycyjności	53
3. Zasada kontradykcyjności	55
4. Zasada koncentracji materiału procesowego	59
5. Zasada równości stron	61
6. Zasada bezpośredniości	63
7. Zasada swobodnej oceny dowodów	64
8. Zasada ustności i pisemności	66
9. Zasada jawności	68
10. Zasada formalizmu procesowego	69

Rozdział IV

Podmioty postępowania	73
§ 1. Sąd – organizacja sądów rozpoznających sprawy cywilne	73
§ 2. Właściwość sądu	76
1. Zagadnienia ogólne	76
2. Właściwość rzeczowa	76
3. Wartość przedmiotu sporu	79
4. Właściwość miejscowa	80
5. Skutki niewłaściwości sądu	83
§ 3. Skład sądu	84
1. Skład sądu w procesie cywilnym	84
2. Wyłączenie sędziego	86
3. Wyłączenie innych podmiotów postępowania	88
§ 4. Prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, organizacje pozarządowe, Państwowa Inspekcja Pracy, powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów oraz inne podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów	89
1. Przesłanki i formy udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym	89
2. Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta	91
3. Organizacje pozarządowe	93
4. Państwowa Inspekcja Pracy	94
5. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów	95
6. Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów	95

§ 5. Uczestnicy postępowania	96
1. Strony w procesie cywilnym	96
1.1. Zdolność sądowa	97
1.2. Zdolność procesowa	101
1.3. Zdolność postulacyjna	102
1.4. Legitymacja procesowa	103
2. Współuczestnictwo procesowe	105
3. Interwencja główna	109
4. Interwencja uboczna	109
5. Przypozwanie	111
6. Następstwo procesowe	112
§ 6. Reprezentacja stron w postępowaniu cywilnym	115

Rozdział V

Przedmiot postępowania cywilnego	121
§ 1. Powództwo	121
§ 2. Rodzaje powództw	122
1. Powództwo o zasądzenie (świadczenie)	122
2. Powództwo o ustalenie prawa lub stosunku prawnego	125
3. Powództwo o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego	126
§ 3. Kumulacja roszczeń	127
§ 4. Zmiana powództwa	128

Rozdział VI

Czynności procesowe	131
§ 1. Istota i rodzaje czynności procesowych	131
§ 2. Pisma procesowe	135
§ 3. Doręczenia	139
§ 4. Posiedzenia sądowe	143
§ 5. Terminy	148

Rozdział VII

Koszty postępowania	151
§ 1. Koszty procesu cywilnego – zagadnienia ogólne	151
§ 2. Zasady rozstrzygnięcia o kosztach procesu	154
§ 3. Zwolnienie od kosztów sądowych i ustanowienie przez sąd pełnomocnika	158
§ 4. Zabezpieczenie kosztów postępowania	161
§ 5. Prawo pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonych w państwach Unii Europejskiej	163
1. Prawo pomocy w postępowaniu prowadzonym w Rzeczypospolitej Polskiej	163
2. Prawo pomocy w postępowaniu prowadzonym w innym państwie członkowskim	167

Rozdział VIII

Postępowanie przed sądem pierwszej instancji	169
§ 1. Mediacja i postępowanie pojednawcze	169
1. Mediacja	169
2. Postępowanie pojednawcze	171
§ 2. Wszczęcie postępowania cywilnego	173
§ 3. Skutki prawne wszczęcia procesu cywilnego	174
1. Procesowe i materialnoprawne skutki wytoczenia powództwa	176
2. Procesowe i materialnoprawne skutki doręczenia pozwu	178
§ 4. Zachowanie się pozwanego w procesie cywilnym	180
1. Bierne zachowanie się pozwanego	180
2. Obrona pozwanego	182
§ 5. Posiedzenie przygotowawcze	185
§ 6. Rozprawa	187
1. Przygotowanie rozprawy	187
2. Przebieg rozprawy	189
§ 7. Zawieszenie postępowania	194
§ 8. Niemerytoryczne zakończenie procesu cywilnego	199
1. Odrzucenie powództwa	199
2. Umorzenie postępowania	200
§ 9. Postępowanie dowodowe	203
1. Zagadnienia ogólne	203
2. Przedmiot dowodu	206
3. Ciężar twierdzenia (<i>onus proferendi</i>)	208
4. Ciężar dowodu (<i>onus probandi</i>)	209
5. Domniemania prawne	211
6. Domniemania faktyczne	214
7. Dowód <i>prima facie</i>	215
8. Uprawdopodobnienie	216
9. Zabezpieczenie dowodów	216
§ 10. Środki dowodowe	217
1. Dokumenty	218
2. Zeznania świadków	222
3. Opinia biegłych	226
4. Oględziny	229
5. Przesłuchanie stron	229
6. Inne środki dowodowe	231
§ 11. Zasady orzekania w postępowaniu cywilnym	232
§ 12. Merytoryczne zakończenie postępowania cywilnego	235
1. Zakończenie procesu	235
2. Wydanie wyroku	236
§ 13. Rodzaje wyroków	239
1. Wyrok wstępny	240
2. Wyrok częściowy	241
3. Wyrok końcowy	241

4. Wyrok łączny	241
5. Wyrok zaoczny	242
§ 14. Skutki prawne wyroku	244
1. Prawomocność	244
2. Wykonalność	246
3. Skuteczność	248
§ 15. Nakazy zapłaty	249
§ 16. Postanowienia	249
§ 17. Zarządzenia	252
§ 18. Rektyfikacja orzeczeń w postępowaniu cywilnym	253
1. Sprostowanie	253
2. Uzupełnienie	254
3. Wykładnia	255

Rozdział IX

Postępowania odrębne	257
§ 1. Uwagi ogólne	257
§ 2. Postępowanie w sprawach małżeńskich	258
1. Odrębności proceduralne	258
2. Szczegółowe uregulowania w sprawach o rozwód i separację	260
3. Unieważnienie małżeństwa	262
4. Ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa	264
5. Ustanowienie rozdzielnosci majątkowej małżeńskiej	265
§ 3. Postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi	265
1. Zagadnienia materialnoprawne	265
2. Zagadnienia proceduralne	268
§ 4. Postępowanie w sprawach gospodarczych	270
1. Rodzaje spraw	270
2. Odrębności proceduralne	272
§ 5. Postępowanie z udziałem konsumentów	274
1. Rodzaje spraw	274
2. Odrębności proceduralne	275
§ 6. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych	276
1. Rodzaje spraw	276
2. Odrębności proceduralne	277
§ 7. Postępowanie w sprawach o naruszenie posiadania	283
§ 8. Postępowanie w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową, w sprawach z zakresu regulacji energetyki, w sprawach z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty, w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego, w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego	285
§ 9. Postępowanie w sprawach własności intelektualnej	287
1. Rodzaje spraw	287
2. Odrębności proceduralne	287

§ 10. Postępowanie nakazowe i upominawcze	288
1. Przepisy ogólne	288
2. Postępowanie nakazowe	289
3. Postępowanie upominawcze	291
4. Elektroniczne postępowanie upominawcze	292
§ 11. Postępowanie uproszczone	293
§ 12. Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych	295
1. Europejskie postępowanie nakazowe	296
2. Europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń	298

Rozdział X

Postępowanie nieprocesowe	301
§ 1. Zagadnienia ogólne	301
1. Właściwość sądu	301
2. Skład sądu	304
3. Uczestnicy postępowania	304
4. Przebieg postępowania	306
§ 2. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa osobowego	313
1. Uznanie za zmarłego	313
2. Stwierdzenie zgonu	315
3. Uchylenie postanowień orzekających uznanie za zmarłego lub stwierdzenie zgonu	316
4. Ubezłasnowolnienie	317
5. Postępowanie dotyczące akt stanu cywilnego	321
§ 3. Postępowanie w sprawach z zakresu przeciwdziałania przemocy domowej	321
§ 4. Postępowanie w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli	325
1. Sprawy małżeńskie	327
2. Sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi	328
3. Sprawy o przysposobienie	329
4. Sprawy z zakresu opieki	331
5. Sprawy z zakresu kurateli	332
6. Sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	332
7. Sprawy dotyczące przymusowego wykonywania kontaktów z dzieckiem	334
§ 5. Sprawy z zakresu prawa rzeczowego	334
1. Stwierdzenie zasiedzenia	335
2. Przepadek rzeczy	336
2.1. Przepadek rzeczy na podstawie Prawa celnego	336
2.2. Przepadek pojazdów	337
3. Zarząd związany ze współwłasnością i użytkowaniem	338
4. Zniesienie współwłasności	339
5. Ustanowienie drogi koniecznej i służebności przesyłu	341
6. Postępowanie wieczystoksięgowe	343
§ 6. Sprawy z zakresu prawa spadkowego	346
1. Sąd spadku	346
2. Zabezpieczenie spadku, wykaz inwentarza i spis inwentarza	347

3. Przyjęcie lub odrzucenie spadku	349
4. Ogłoszenie testamentu	350
5. Wyjawienie przedmiotów spadkowych	351
6. Przesłuchanie świadków testamentu ustnego	352
7. Sprawy dotyczące wykonawcy testamentu	352
8. Sprawy dotyczące zarządu sukcesyjnego	352
9. Zarząd spadku nieobjętego	353
10. Stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego	354
11. Dział spadku	356
12. Inne sprawy spadkowe	357
§ 7. Sprawy z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego	358
§ 8. Sprawy z zakresu prawa pracy	359
§ 9. Złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego	360
§ 10. Postępowanie rejestrowe	362

Rozdział XI

Zaskarżenie orzeczeń sądowych	367
§ 1. Zagadnienia ogólne	367
§ 2. Apelacja	368
§ 3. Zażalenie	377
§ 4. Skarga na orzeczenie referendarza sądowego	379
§ 5. Skarga kasacyjna	380
§ 6. Wznowienie postępowania	386
§ 7. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	389

Rozdział XII

Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt	393
--	------------

Rozdział XIII

Postępowanie zabezpieczające	397
---	------------

Rozdział XIV

Postępowanie egzekucyjne	407
§ 1. Pojęcie i rodzaje egzekucji	407
§ 2. Podmioty postępowania egzekucyjnego	409
1. Organy egzekucyjne	409
2. Uczestnicy postępowania	411
§ 3. Warunki dopuszczalności egzekucji	413
1. Tytuł egzekucyjny	413
2. Klauzula wykonalności	414
3. Zaświadczenie europejskiego tytułu egzekucyjnego	417
4. Stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty	418
5. Zaświadczenie dotyczące orzeczenia wydanego w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń	419

6.	Zaświadczenia dotyczące orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych	419
7.	Zaświadczenia dotyczące orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej	420
8.	Wyciągi z orzeczeń, ugód i innych tytułów egzekucyjnych w sprawach alimentacyjnych	420
9.	Zaświadczenia dotyczące orzeczeń obejmujących środki ochrony w sprawach cywilnych	421
§ 4.	Przebieg postępowania egzekucyjnego	422
1.	Wniosek o wszczęcie egzekucji	422
2.	Wszczęcie postępowania	422
3.	Czynności egzekucyjne	423
4.	Wstrzymanie egzekucji	425
5.	Zawieszenie egzekucji	427
6.	Umorzenie egzekucji	428
7.	Ograniczenia egzekucji	429
§ 5.	Egzekucja świadczeń pieniężnych	432
1.	Egzekucja z ruchomości	432
2.	Egzekucja z wynagrodzenia za pracę	435
3.	Egzekucja z rachunków bankowych	437
4.	Egzekucja z innych wierzytelności	438
5.	Egzekucja z innych praw majątkowych	440
6.	Egzekucja z nieruchomości	442
7.	Egzekucja z ułamkowej części nieruchomości oraz użytkownika wieczystego	450
8.	Uproszczona egzekucja z nieruchomości	451
9.	Egzekucja ze statków morskich	452
10.	Podział sumy uzyskanej z egzekucji	454
11.	Wyjawienie majątku	456
§ 6.	Egzekucja świadczeń niepieniężnych	457
§ 7.	Egzekucja z udziałem Skarbu Państwa oraz przedsiębiorców	461
§ 8.	Egzekucja przez zarząd przymusowy	462
§ 9.	Egzekucja przez sprzedaż przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego	463
§ 10.	Egzekucja w celu zniesienia współwłasności nieruchomości w drodze sprzedaży publicznej	465
§ 11.	Egzekucja świadczeń alimentacyjnych	466
§ 12.	Środki zaskarżenia w postępowaniu egzekucyjnym	467
1.	Skarga na czynności komornika	467
2.	Skarga na postanowienie referendarza sądowego	468
3.	Zażalenie	468
4.	Zarzuty	469
§ 13.	Powództwa przeciwegzekucyjne	469
1.	Powództwo opozycyjne	469
2.	Powództwo interwencyjne	470

Rozdział XV

Międzynarodowe postępowanie cywilne	473
§ 1. Zagadnienia ogólne	473
§ 2. Jurysdykcja krajowa	475
1. Jurysdykcja krajowa w procesie	476
2. Jurysdykcja krajowa w postępowaniu nieprocesowym	480
3. Jurysdykcja krajowa w postępowaniu zabezpieczającym i egzekucyjnym	482
§ 3. Immunitet sądowy i egzekucyjny	482
§ 4. Odrębności proceduralne w sprawach z elementem zagranicznym	485
1. Zdolność sądowa i procesowa	485
2. Zabezpieczenie kosztów procesu	485
3. Zwolnienie od kosztów sądowych	487
4. Pomoc prawna	487
5. Zabezpieczenie dowodów	489
6. Zagraniczne dokumenty urzędowe	489
7. Zabezpieczenie spadku po cudzoziemcach	490
8. Europejskie poświadczenie spadkowe	491
9. Uzasadnianie prawomocnych orzeczeń i wydawanie zaświadczeń	492
10. Uchylenie wyroku wydanego w sprawie alimentacyjnej	492
11. Europejski nakaz zabezpieczenia na rachunku bankowym	493
§ 5. Uznanie i stwierdzenie wykonalności	493
1. Uznanie orzeczeń sądów państw obcych lub rozstrzygnięć innych organów państw obcych	493
2. Wykonalność orzeczeń sądów państw obcych lub rozstrzygnięć innych organów państw obcych oraz ugód zawartych przed takimi sądami i organami lub przez nie zatwierdzonych	495
§ 6. Uznanie i wykonanie niektórych orzeczeń sądów państw członkowskich Unii Europejskiej oraz pochodzących z tych państw ugód, dokumentów urzędowych i porozumień	496
1. Zagadnienia ogólne	496
2. Wykonanie	498
3. Odmowa wykonania lub uznania	500

Rozdział XVI

Sąd polubowny (arbitrażowy)	503
§ 1. Zapis na sąd polubowny	504
§ 2. Skład sądu polubownego	507
§ 3. Postępowanie przed sądem polubownym	509
§ 4. Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego	513
§ 5. Uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej	515

Słownik zwrotów łacińskich	517
---	-----

Wybór literatury	519
-------------------------------	-----

Skorowidz	525
------------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- d.k.p.c.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934)
- EKPC** – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)
- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.)
- k.k.w.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706)
- k.m.** – ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2023 r. poz. 1309)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2023 r. poz. 1465 ze zm.)
- k.p.a.** – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 572)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 858)
- k.p.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
- k.s.h.** – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
- k.wyb.** – ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2408 ze zm.)
- p.a.s.c.** – ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1378 ze zm.)
- p.g.k.** – ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2024 r. poz. 1151 ze zm.)
- p.p.s.a.** – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2024 r. poz. 935)
- p.r.d.** – ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1251)
- pr. cel.** – ustawa z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2024 r. poz. 1373)
- pr. not.** – ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1001)

- pr. poczt.** – ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 1640 ze zm.)
- pr. prok.** – ustawa z 28.01.2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2024 r. poz. 390)
- pr. spółdz.** – ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2024 r. poz. 593)
- pr. up.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2024 r. poz. 794)
- p.u.s.p.** – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.)
- rozporządzenie nr 805/2004** – rozporządzenie (WE) nr 805/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 21.04.2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych (Dz.Urz. UE L 143, s. 15, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1896/2006** – rozporządzenie (WE) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty (Dz.Urz. UE L 399, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 861/2007** – rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń (Dz.Urz. UE L 199, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 4/2009** – rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7 z 2009 r., s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1215/2012** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 606/2013** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z 12.06.2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych (Dz.Urz. UE L 181, s. 4)
- rozporządzenie nr 655/2014** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 655/2014 z 15.05.2014 r. ustanawiające procedurę europejskiego nakazu zabezpieczenia na rachunku bankowym w celu ułatwienia transgranicznego dochodzenia wierzytelności w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 189, s. 59, ze zm.)
- rozporządzenie 2019/1111** – rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25.06.2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie wprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1)
- TFUE** – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2016 C 202, s. 47)
- TUE** – Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2016 C 202, s. 1)
- TWE** – Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz. UE C 321E z 2006 r., s. 37)
- u.k.s.c.** – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 959 ze zm.)
- u.k.s.** – ustawa z 22.03.2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1458)
- u.k.w.h.** – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotecę (Dz.U. z 2023 r. poz. 1984 ze zm.)
- u.o.k.k.** – ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2024 r. poz. 594 ze zm.)

- u.p.e.a.** – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.)
- u.p.p.** – ustawa z 17.12.2004 r. o prawie pomocy w postępowaniu w sprawach cywilnych prowadzonym w państwach członkowskich Unii Europejskiej oraz o prawie pomocy w celu ugodowego załatwienia sporu przed wszczęciem takiego postępowania (Dz.U. z 2022 r. poz. 284)
- u.p.p.d.** – ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemy domowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 424 ze zm.)
- ustawa o KRS** – ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 979)
- ustawa o PGRP** – ustawa z 8.12.2016 r. o Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2024 r. poz. 1192)
- ustawa o RPO** – ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2024 r. poz. 1264 ze zm.)
- ustawa o SN** – ustawa z 15.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2024 r. poz. 622)
- ustawa o TK** – ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 2393)

Inne

- ePUAP** – Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej
- ETE** – europejski tytuł egzekucyjny
- MP** – Monitor Polski
- MSiG** – Monitor Sądowy i Gospodarczy
- NSA** – Naczelny Sąd Administracyjny
- OSNAPiUS** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSNC** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
- OSNCP** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej oraz Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
- OSP** – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OSPiKA** – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
- PiP** – Państwo i Prawo
- PPC** – Polski Proces Cywilny
- PS** – Przegląd Sądowy
- PUG** – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
- SC** – Studia Cywilistyczne
- SN** – Sąd Najwyższy
- TK** – Trybunał Konstytucyjny
- ZUS** – Zakład Ubezpieczeń Społecznych
- Zb. Orz.** – Zbiór Orzeczeń

PRZEDMOWA DO SIÓDMEGO WYDANIA

Od poprzedniego wydania podręcznika upłynął pewien czas. W siódmym wydaniu uwzględniono stan prawny wynikający między innymi: z ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469), z ustawy z 7.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1860) i z ustawy z 28.07.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1615).

Zmiany, wprowadzone w wyniku szeregu nowelizacji, dotyczyły zagadnień związanych z nowym modelem koncentracji materiału procesowego, posiedzenia przygotowawczego mającego usprawnić przebieg postępowań, będących następstwem informatyzacji sądownictwa doręczeń dokonywanych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego oraz posiedzeń prowadzonych w trybie zdalnym, a także sprzedaży nieruchomości w drodze licytacji elektronicznej. Poza tym przedmiotem zmian Kodeksu były przepisy regulujące zaskarżanie orzeczeń, odrębne postępowania w sprawach gospodarczych, z udziałem konsumentów oraz postępowanie w sprawach spadkowych.

Dokonane zmiany nie oznaczają zakończenia prac legislacyjnych nad Kodeksem postępowania cywilnego. W parlamencie przygotowywane są kolejne. Można więc stwierdzić, że polska procedura cywilna jest w stanie wiecznego *fieri*.

Autorzy

PRZEDMOWA DO SZÓSTEGO WYDANIA

W szóstym wydaniu podręcznika uwzględniono stan prawny wynikający między innymi: z ustawy z 10.01.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. poz. 2), z ustawy z 15.01.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych

innych ustaw (Dz.U. poz. 218), z ustawy z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. poz. 978).

Zmiany wprowadzone przez wymienione akty prawne dotyczyły zagadnień związanych z rozpoznaniem spraw cywilnych w europejskim postępowaniu nakazowym, w europejskim postępowaniu w sprawach drobnych roszczeń, zaświadczenia europejskiego tytułu egzekucyjnego, a także uznania i wykonania niektórych orzeczeń sądów państw członkowskich Unii Europejskiej oraz pochodzących z tych państw ugód i dokumentów urzędowych. Poza tym przedmiotem zmian były przepisy regulujące sposób wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, a także postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz postępowanie w sprawach spadkowych.

Dokonane zmiany nie oznaczają zakończenia prac legislacyjnych nad Kodeksem postępowania cywilnego. W parlamencie przygotowywane są kolejne. Można więc stwierdzić, że polska procedura cywilna jest w stanie wiecznego *feri*.

Autor

PRZEDMOWA DO PIĄTEGO WYDANIA

Wydanie piąte uwzględnia zmiany dokonane przez ustawodawcę w Kodeksie postępowania cywilnego do dnia 1.07.2013 r. Ważną zmianą była rezygnacja z odrębności proceduralnych postępowania w sprawach gospodarczych, które obecnie rozpoznawane są na zasadach ogólnych. Wprowadzono też nowe regulacje w międzynarodowym postępowaniu cywilnym, dotyczące np. wykonalności orzeczeń, ugód sądowych i dokumentów urzędowych z państw członkowskich Unii Europejskiej w sprawach alimentacyjnych oraz uchylene wyroku wydanego w sprawie alimentacyjnej. Poszerzono nadto zakres postępowania w sprawach stwierdzenia nabycia spadku o przedmiot zapisu windykacyjnego. Nie zabrakło też innych zmian polegających na dostosowaniu przepisów Kodeksu do innych obowiązujących obecnie przepisów, np. pojęcie „organizacje społeczne” zastąpiono pojęciem „organizacje pozarządowe”, uwzględniając w ten sposób różnorodność tych organizacji.

Autor

PRZEDMOWA DO CZWARTEGO WYDANIA

W czwartym wydaniu podręcznika uwzględniono obowiązujący stan prawny. Do procedury cywilnej wprowadzono w ostatnim czasie wiele zmian mających usprawnić postępowanie przed sądem w sprawach cywilnych (np. elektroniczne postępowanie upominawcze) i dostosowanie go do wymogów współczesnego obrotu prawnego zarówno krajowego, jak i międzynarodowego. Nowe instytucje procesowe to między innymi: europejskie postępowanie w sprawach transgranicznych, stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty, zaświadczenie dotyczące orzeczenia wydanego w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń. Daleko idące zmiany wprowadzono również w przepisach regulujących międzynarodowe postępowanie cywilne.

Autor

PRZEDMOWA DO TRZECIEGO WYDANIA

Wydanie trzecie podręcznika uwzględnia ostatnio dokonane zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego. Ustawodawca jest niestrudzony w poprawianiu procedury cywilnej. Znowelizowane zostały m.in. przepisy o postępowaniu w sprawach gospodarczych, o złożeniu przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego oraz o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na potrzebę dostosowania przepisów polskiej procedury cywilnej do prawa unijnego, a wyrazem tych zmian są m.in. przepisy, które wprowadziły do naszego prawa instytucje europejskiego tytułu egzekucyjnego. Ułatwi to i przyspieszy obrót prawny w sprawach cywilnych między państwami Unii Europejskiej.

Podręcznik oparty jest na aktualnym stanie prawnym. Ponadto uwzględnia unormowania, które wejdą w życie w październiku i grudniu tego roku (Dz.U. z 2007 r. Nr 121, poz. 831, Dz.U. z 2007 r. Nr 112, poz. 769) oraz z dniem 1.02.2008 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 123, poz. 849).

Autor

PRZEDMOWA DO DRUGIEGO WYDANIA

Drugie wydanie podręcznika uwzględnia wszystkie zmiany ustawodawcze dokonane w Kodeksie postępowania cywilnego w 2005 r., a mianowicie nowo wprowadzoną instytucję mediacji, kompleksowo uregulowaną kwestię kosztów sądowych w sprawach cywilnych oraz zmienioną systematykę Kodeksu, wynikającą z umieszczenia w części piątej gruntownie znowelizowanych przepisów o sędzi polubownym (arbitrażu), a nadto zmiany związane z uchwaleniem ustawy o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, której powierzono zastępstwo procesowe w postępowaniu przed sądami w celu zapewnienia ochrony prawnej interesów Skarbu Państwa.

Uwzględnienie w podręczniku powyższych zmian było konieczne, aby Czytelnik mógł poznać się z aktualnym stanem prawnym w zakresie postępowania cywilnego.

Autor

PRZEDMOWA

Postępowanie cywilne. Zarys wykładu jest podręcznikiem akademickim, który ma pomóc studentom w przygotowaniu się do egzaminu. Przedstawiono w nim wszystkie główne instytucje prawa procesowego – z tym jednak, że zagadnienia teoretyczne omówiono tylko w takim zakresie, w jakim było to niezbędne dla poznania istoty danej instytucji prawnej.

Najważniejsza rola w stosowaniu przepisów Kodeksu postępowania cywilnego przypada sądom, dlatego wykładem z procedury cywilnej objęto również problematykę organizacji sądownictwa. Uwzględniając wiodącą rolę Sądu Najwyższego, wykorzystano dorobek orzecznicy wyznaczający kierunki wykładni przepisów i kształtujący jednolitość orzecznictwa.

Wstąpienie do Unii Europejskiej postawiło przed naszymi sądami nowe zadania związane ze stosowaniem prawa wspólnotowego. W związku z tym przedstawiono podstawowe relacje zachodzące pomiędzy prawem polskim a prawem wspólnotowym – ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień proceduralnych.

Dydaktyka akademicka kieruje się swoimi prawami, ale wykład z procedury cywilnej nie może ograniczyć się tylko do analizy rozwiązań ustawowych. Aby pokazać obraz czynności procesowych i uwidocznić, jak materia sądowa nabiera realnych kształtów, przedstawiono wzory niektórych z tych czynności, tj. wyroku, postanowienia i klauzuli wykonalności.

W celu ułatwienia studentom nauki w podręczniku zamieszczono schematy ilustrujące wybrane instytucje prawne. Z takim graficznym przedstawieniem instytucji proceduralnych zetknąłem się po raz pierwszy na wykładach z procedury cywilnej prowadzonych przez Prof. Włodzimierza Berutowicza, który następnie przedstawił je w swoim podręczniku do procedury cywilnej. Za uprzejmą zgodą Autora, za którą bardzo dziękuję, wykorzystano niektóre z tych schematów, po ujęciu na nowo i dokonaniu niezbędnych zmian związanych z obecną strukturą sądownictwa i aktualnym stanem prawnym.

Podziękowania kieruję także do Prof. Feliksa Zedlera za inspirację i słowa zachęty przy pisaniu pracy.

Pragnę również podziękować Mateuszowi Rakowiczowi za rysunki, które poprzez dowcipne skojarzenia być może sprawią, że lektura książki stanie się mniej nużąca.

Autor

Rozdział I

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

§ 1. Pojęcie i funkcja postępowania cywilnego

W ustawie procesowej zostało użyte pojęcie „**postępowanie cywilne**”, a zatem jest ono 1
pojęciem prawnym, ale w żadnym z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego nie ma jego definicji. W celu zdefiniowania tego pojęcia należy wziąć pod uwagę zarówno elementy podmiotowe, jak i przedmiotowe. Na elementy podmiotowe wskazuje treść art. 2 k.p.c., który stanowi, że do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy. Na elementy przedmiotowe wskazuje natomiast art. 1 k.p.c., stanowiąc, że Kodeks ten normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych – **sprawy cywilne**. Kodeks wskazuje więc na organy, które rozpoznają sprawy cywilne i określa zakres ich kompetencji.

Przy definiowaniu pojęcia „postępowanie cywilne” musimy uwzględnić także inne elementy podmiotowe, a mianowicie wziąć pod uwagę podmioty zainteresowane rozstrzygnięciem sprawy (strony, uczestnicy postępowania), ponieważ z reguły z inicjatywy tych podmiotów i w ich interesie prowadzone jest postępowanie. Można zatem stwierdzić, że **postępowanie cywilne jest działaniem uprawnionych organów przy udziale zainteresowanych podmiotów, skierowanym na ochronę ich interesów w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych**.

Mając zdefiniowane pojęcie postępowania cywilnego, należy wskazać na **funkcję**, którą 2
to postępowanie spełnia. Jest nią **ochrona porządku prawnego** i dlatego należy ona do jednych z podstawowych funkcji państwa. Wykonywana jest przez władzę sądowniczą, niezależną od innych władz, o czym stanowi art. 10 w zw. z art. 173 i 175 Konstytucji RP.

Funkcja postępowania cywilnego jest realizowana przez stosowanie w danym konkretnym stanie faktycznym norm prawa cywilnego materialnego i polega na rozstrzygnięciu

sporów cywilnoprawnych oraz na wykonywaniu innych czynności, takich jak: dokonanie wpisu w księdze wieczystej (art. 626⁸ k.p.c.), zabezpieczenie spadku (art. 635 § 1 k.p.c.), wydawanie komornikowi zarządzeń zmierzających do zapewnienia należytego wykonania egzekucji (art. 759 § 2 k.p.c.), złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego (art. 692 k.p.c.).

§ 2. Rodzaje postępowania cywilnego

- 3 W sądowym postępowaniu cywilnym można wyróżnić **postępowania: rozpoznawcze, pomocnicze, egzekucyjne** oraz **postępowanie międzynarodowe**, które może dotyczyć każdego z wymienionych postępowań.
- 4 **Postępowanie rozpoznawcze** odgrywa bardzo ważną rolę, gdyż w tym postępowaniu sąd merytorycznie rozpoznaje sprawę, tzn. ustala stan faktyczny, a następnie odnosi ten stan do norm prawa cywilnego materialnego i na tej podstawie orzeka o skutkach prawnych dla stron lub uczestników postępowania. W ten sposób sąd decyduje o udzieleniu lub o odmowie udzielenia ochrony prawnej.
- 5 **Postępowanie rozpoznawcze** może być prowadzone w jednym z dwóch trybów: **procesu** lub **postępowania nieprocesowego**. Każda sprawa cywilna **musi być** rozpoznana we właściwym trybie i dlatego przy wszczęciu postępowania sędzia bada, w jakim trybie powinna być rozpoznana oraz czy podlega rozpoznaniu według przepisów o postępowaniu odrębnym, i wydaje odpowiednie zarządzenia (art. 201 § 1 k.p.c.). Wymóg prowadzenia sprawy we właściwym trybie sąd bierze zawsze pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 zdanie trzecie k.p.c.). Jeżeli sprawę wszczęto lub prowadzono w trybie niewłaściwym, sąd rozpoznaje ją w trybie właściwym lub przekaże właściwemu sądowi do rozpoznania w takim trybie (art. 201 § 2 zdanie pierwsze k.p.c.).

Regułą jest, że sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 13 § 1 k.p.c.).

- 6 **Proces cywilny** wszczynany jest zawsze z inicjatywy pozasądowej i charakteryzuje się tym, że występują dwie przeciwstawne strony o sprzecznych interesach. Strona wszczynająca proces określana jest jako **powód** (*actor*), a przeciwnik tej strony jako **pozwany** (*reus*). Ustawodawca w ramach procesu cywilnego wyodrębnił postępowanie zwykłe, do którego mają zastosowanie zasady ogólne (art. 15–424¹² k.p.c.), przewidziane dla większości spraw rozpoznawanych w procesie cywilnym, oraz postępowania odrębne (art. 425–505³⁷ k.p.c.), a mianowicie:
 - 1) w sprawach małżeńskich;
 - 2) w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi;
 - 3) w sprawach gospodarczych;

- 4) z udziałem konsumentów;
- 5) w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych;
- 6) w sprawach o naruszenie posiadania;
- 7) w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów oraz w sprawie praktyk nieuczciwie wykorzystujących przewagę kontraktową;
- 8) w sprawach z zakresu regulacji energetyki;
- 9) w sprawach z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty;
- 10) w sprawach z zakresu regulacji transportu kolejowego;
- 11) w sprawach z zakresu regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego;
- 12) w sprawach własności intelektualnej;
- 13) postępowanie nakazowe i upominawcze;
- 14) postępowanie uproszczone;
- 15) europejskie postępowania w sprawach transgranicznych;
- 16) postępowania elektroniczne.

Drugi tryb postępowania rozpoznawczego to **postępowanie nieprocesowe**, które charakteryzuje się tym, że nie ma dwóch przeciwstawnych stron, lecz biorą w nim udział **uczestnicy postępowania** (w sprawie może wystąpić także jeden uczestnik). Postępowanie to z reguły wszczynane jest na wniosek, jednak w wypadkach wskazanych w Kodeksie może być wszczęte przez sąd z urzędu (art. 570 k.p.c.). 7

Postępowanie nieprocesowe również nie jest jednolite i można wyróżnić:

- 1) postępowanie uregulowane przepisami Kodeksu postępowania cywilnego (art. 506–694⁸ k.p.c.);
- 2) postępowanie w poszczególnych rodzajach spraw, uregulowane ustawami szczególnymi.

Należy zwrócić uwagę, że sprawy cywilne mogą być rozpoznawane nie tylko przed sądem powszechnym, ale również w **postępowaniu przed sądem polubownym** oraz **przed komisjami pojednawczymi** w sprawach o roszczenia pracowników z zakresu prawa pracy. 8

Na mocy art. 1157 k.p.c. strony mogą poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe – mogące być przedmiotem ugody sądowej, z wyjątkiem spraw o alimenty, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej. Zapis na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy może być sporządzony tylko po powstaniu sporu i wymaga zachowania formy pisemnej (art. 1164 k.p.c.). Strony mogą uzgodnić zasady i sposób postępowania przed sądem polubownym. W braku odmiennego uzgodnienia stron sąd polubowny może, z zastrzeżeniem przepisów ustawy, prowadzić postępowanie w taki sposób, jaki uzna za właściwy. Sąd polubowny nie jest związany przepisami o postępowaniu przed sądem (art. 1184 k.p.c.). Postępowanie przed sądem polubownym uregulowane jest przepisami art. 1154–1217 k.p.c.

Postępowanie przed komisjami pojednawczymi natomiast wiąże się z uprawnieniem pracownika, który ma prawo dochodzić roszczeń ze stosunku pracy na drodze sądowej, ale przed skierowaniem na drogę sądową może żądać wszczęcia postępowania przed komisją pojednawczą (art. 242 k.p.). Pracodawca i pracownik w toku postępowania przed komisją powinni dążyć do polubownego załatwienia sporu ze stosunku pracy. Jeżeli postępowanie przed komisją nie doprowadziło do zawarcia ugody, pracownik może żądać przekazania sprawy do sądu pracy.

- 9 **Postępowanie egzekucyjne** polega na podejmowaniu czynności przez strony i innych uczestników oraz organy egzekucyjne w celu przymusowej realizacji świadczenia określonego w tytule egzekucyjnym, a tym samym ostatecznego urzeczywistnienia normy prawa egzekucyjnego ustalonej w tym tytule¹.

Postępowanie to może być wszczęte **na wniosek** wierzyciela egzekwującego, a także **z urzędu**, jak również na żądanie uprawnionego organu. W postępowaniu tym uczestniczą jako strony **wierzyciel** egzekwujący i **dłużnik** egzekwowany. Należy podkreślić, że postępowanie to zostaje wszczęte wtedy, gdy dłużnik nie spełnia dobrowolnie nałożonej na niego w tytule egzekucyjnym powinności (np. zapłaty określonej kwoty, zaniechania przechodzenia przez nieruchomości).

- 10 **Postępowanie upadłościowe** zostało unormowane ustawą z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe, która w myśl art. 1 ust. 1 reguluje:

- 1) zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących przedsiębiorcami;
- 2) zasady dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej;
- 3) skutki ogłoszenia upadłości;
- 4) zasady umarzania zobowiązań upadłego będącego osobą fizyczną.

W postępowaniu tym uczestniczą **upadły** i **wierzyciele**, a sprawy o ogłoszenie upadłości rozpoznaje sąd upadłościowy, którym jest sąd rejonowy – sąd gospodarczy.

Z kolei celem **postępowania restrukturyzacyjnego**, unormowanego w ustawie z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne², jest uniknięcie ogłoszenia upadłości dłużnika przez umożliwienie mu restrukturyzacji w drodze zawarcia układu z wierzycielami, a w przypadku postępowania sanacyjnego – również przez przeprowadzenie działań sanacyjnych, przy zabezpieczeniu słusznych praw wierzycieli.

¹ E. Wengerek [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974, s. 341.

² Dz.U. z 2024 r. poz. 1428.

Postępowanie pomocnicze – do niego zaliczamy postępowanie zabezpieczające oraz postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt. Udzielenia zabezpieczenia można żądać w każdej sprawie cywilnej podlegającej rozpoznaniu przez sąd lub sąd polubowny (art. 730 § 1 k.p.c.). 11

Funkcją **postępowania zabezpieczającego** jest stworzenie takiej sytuacji, która umożliwi wykonanie w przyszłości orzeczenia sądu. Takiego zabezpieczenia może żądać każda strona lub uczestnik postępowania, jeżeli uprawdopodobni roszczenie oraz interes prawny w udzieleniu zabezpieczenia (art. 730¹ § 1 k.p.c.). Zabezpieczenia może również dokonać sąd z urzędu – tylko w tych przypadkach, gdy postępowanie może być wszczęte z urzędu (art. 732 k.p.c.), z tym jednak że zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 731 k.p.c.). 12

Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt prowadzone jest w celu odtworzenia zaginionych lub zniszczonych w całości lub w części akt sądowych. Sąd wszczyna to postępowanie z urzędu lub na wniosek. Jeżeli po przeprowadzeniu postępowania akta nie mogą być odtworzone lub odtworzone zostały w części niewystarczającej do podjęcia dalszego postępowania, sprawa może być wszczęta ponownie (art. 716–729 k.p.c.). 13

Międzynarodowe postępowanie cywilne uregulowane jest w części czwartej Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1097–1099¹, 1103–1115¹, 1117, 1119–1135⁵, 1137–1142⁷, 1144–1152 k.p.c.). Ma zastosowanie wtedy, gdy w sprawie cywilnej występuje element obcy – zagraniczny (np. powód jest cudzoziemcem, nie zostały wykonane zobowiązania zaciągnięte przez cudzoziemca na terytorium państwa polskiego, cudzoziemiec przysposabia dziecko będące obywatelem polskim). 14

Należy podkreślić, że międzynarodowe postępowanie cywilne w przeciwieństwie do prawa międzynarodowego publicznego jest regulowane przepisami prawa wewnętrznego i dotyczy zarówno procesu cywilnego, postępowania nieprocesowego, jak i egzekucji. Stosowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego ma przy tym charakter **subsydiarny**, ponieważ obowiązuje zasada priorytetu umów międzynarodowych i dopiero wtedy, gdy taka umowa nie stanowi inaczej, stosuje się polskie prawo procesowe.

W powołanych przepisach uregulowane jest również **postępowanie delibacyjne**, którego przedmiotem jest uznanie orzeczeń sądów zagranicznych lub stwierdzenie wykonalności orzeczeń sądów zagranicznych lub ugód zawartych przed takimi sądami. Przepisy międzynarodowego postępowania cywilnego zawierają też normy rozgraniczające kompetencje sądów polskich od jurysdykcji sądów innych państw.

§ 3. Normy prawa procesowego cywilnego a normy prawa cywilnego

- 15 Rozważając problematykę wzajemnego stosunku norm prawa procesowego cywilnego do norm prawa cywilnego materialnego, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na odmienność zadań, jakie normy te spełniają w ramach porządku prawnego.
- 16 **Prawo cywilne materialne** reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi (art. 1 k.c.). Prawo cywilne procesowe natomiast ma charakter instrumentalny i daje podmiotom prawa cywilnego podstawę do realizacji ich praw i obowiązków w postępowaniu przed sądem. Można więc stwierdzić, że między prawem procesowym a materialnym istnieje ścisła zależność, ponieważ samo prawo materialne nie mogłoby być realizowane bez odpowiednich norm procesowych (*ubi ius, ibi remedium*).

Należy jednak pamiętać, że **normy prawa cywilnego realizowane są** w obrocie prawnym przez osoby fizyczne, osoby prawne oraz inne podmioty samodzielnie i z reguły w sposób bezkonfliktowy. W sytuacjach gdy dochodzi do konfliktu, podmiotom tym otwiera się droga sądowego postępowania cywilnego w celu rozstrzygnięcia sporu, z tym jednak, że prawo procesowe stosuje się również w sytuacjach, gdy nie ma konfliktu między podmiotami prawa cywilnego, ale istnieje potrzeba rozstrzygnięcia określonej kwestii prawnej (np. stwierdzenia, kto jest spadkobiercą czy też sprostowania aktu stanu cywilnego).

Prawo cywilne materialne i prawo cywilne procesowe są uregulowane różnymi aktami prawnymi, ale oba te działy prawa są ze sobą w ścisłym związku. Widoczne to jest zwłaszcza w uregulowaniach wspólnych, np. art. 64 k.p.c., regulujący kwestię zdolności sądowej, odwołuje się do pojęcia osoby fizycznej i prawnej, a status prawny tych osób reguluje prawo cywilne. Podobnie jest w art. 65 k.p.c., określającym, którym podmiotom przysługuje zdolność procesowa, i wskazującym na osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych. Przepis prawa procesowego odwołuje się więc do pojęcia „zdolność do czynności prawnych”, które jest uregulowane w prawie cywilnym materialnym.

- 17 Zdarza się również, że **niektóre normy umieszczone w przepisach prawa procesowego mają charakter materialnoprawny**, co wynika z analizy ich treści. Przykładem jest art. 618 § 3 k.p.c., który stanowi, że po zapadnięciu prawomocnego postanowienia o zniesieniu współwłasności uczestnik **nie może dochodzić roszczeń** o zniesienie współwłasności i o prawo własności, chociażby nie były one zgłoszone w postępowaniu o zniesienie współwłasności. Oznacza to, że w prawie procesowym uregulowano utratę określonych roszczeń, co niewątpliwie stanowi aspekt materialnoprawny, a nie procesowy.

Przy interpretacji przepisów i ustalaniu, czy mają one charakter procesowy, czy materialnoprawny, należy więc kierować się nie tylko tym, w jakim akcie prawnym są one umieszczone, ale przede wszystkim tym, jaka jest ich treść i przedmiot. Ujmując to zwięźle, można stwierdzić, że przepisy, które **regulują czynności sądu** (ewentualnie innych organów) i uczestniczących w tym postępowaniu stron, należy zaliczyć do **przepisów proceduralnych**, a te, które regulują **powstanie, zmianę lub ustanie określonego prawa** (np. prawa własności), należy zaliczyć do **przepisów materialnoprawnych**.

Mimo wspomnianej wspólności niektórych instytucji odmiennosc funkcji norm prawa cywilnego i norm prawa procesowego sprawia, że każde z nich rządzi się swoimi prawami, mając inną funkcję do spełnienia. **Prawo cywilne określa jego podmiotom, jak mają się zachowywać, jakie mają prawa i obowiązki, a także jakie będą skutki dokonywanych przez nie czynności lub też skutki ich zaniechania.** Dlatego tak podstawowe pojęcia dla prawa cywilnego jak „**czynność prawna**” i „**czynność procesowa**” na gruncie postępowania cywilnego mają inne znaczenie i nie mogą być stosowane zamiennie.

18

Klasyfikacja norm prawnych na materialnoprawne i procesowe ma istotne znaczenie, dlatego że sąd kieruje się normami procesowymi, gdy prowadzi postępowanie, a normami materialnoprawnymi, gdy rozstrzyga sprawę merytorycznie. Trzeba podkreślić, że sąd w jednakowym stopniu w toku postępowania musi przestrzegać i stosować prawidłowo przepisy zarówno prawa materialnego, jak i prawa procesowego. Działalność sądu – jak każda działalność ludzka – nie jest wolna od pomyłek i uchybień, dlatego dla oceny prawidłowości podejmowanych przez sąd czynności i wydawanych przez niego orzeczeń ważne jest stwierdzenie, czy w toku postępowania naruszono przepisy prawa materialnego czy procesowego, ponieważ **inne są skutki tych naruszeń**. Decyduje to o sposobie rozstrzygnięcia sprawy przez sąd apelacyjny lub w razie skargi kasacyjnej przez Sąd Najwyższy. Jeżeli naruszono prawo materialne, to w postępowaniu odwoławczym istnieje możliwość **zmiany zaskarżonego wyroku i orzeczenia co do istoty sprawy**, a jeżeli naruszono przepisy prawa procesowego, dające podstawę stwierdzenia nieważności postępowania, sąd apelacyjny i sąd kasacyjny **uchylają zaskarżone orzeczenie**. Należy wskazać, że naruszenie norm prawa materialnego przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie oraz naruszenie prawa procesowego, jeżeli uchybienie miało istotny wpływ na wynik sprawy, stanowi podstawę skargi kasacyjnej (art. 398³ § 1 k.p.c.).

§ 4. Terytorialny i czasowy zasięg przepisów Kodeksu postępowania cywilnego

Zasięg terytorialny norm prawa procesowego cywilnego jest regulowany przez przyjęcie **zasady terytorialności**, która stanowi, że **na terytorium danego państwa sąd stosuje zawsze własne prawo procesowe** (*lex fori processualis*) bez względu na to, które prawo materialne – własne czy obce – będzie zastosowane przy ocenie merytorycznej sprawy.

19

Geneza tej reguły sięga czasów rzymskich³. Stosowanie jej uzasadniane jest suwerennością państwa, terytorialnym charakterem procedury cywilnej i względami jedności procesu sądowego, a także utrwaleniem jej w międzynarodowym obrocie prawnym.

Reguła ta jest stosowana również w polskim postępowaniu cywilnym. Przyjmując tę regułę, ustawodawca przewidział jednak wyjątek. Sąd polski wezwany do wykonania wniosku sądu lub innego organu państwa obcego o przeprowadzenie dowodu lub doręczenie pism sądowych może, na wniosek sądu lub innego organu państwa obcego, zastosować przy wykonaniu wniosku inną formę od przewidzianej przez prawo polskie, jeżeli ta forma czynności nie jest zakazana przez prawo polskie ani sprzeczna z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1135¹ § 1 k.p.c.).

Zasada terytorialności ma zastosowanie nie tylko w postępowaniu rozpoznawczym, ale dotyczy także postępowania egzekucyjnego i innych postępowań z zakresu sądowego postępowania cywilnego. W postępowaniu egzekucyjnym wykonanie zagranicznych tytułów egzekucyjnych następuje również według przepisów prawa polskiego.

Należy zwrócić uwagę, że sąd jest związany zasadą terytorialności w sferze prawa procesowego, ale nie jest związany w sferze materialnoprawnej, ponieważ w przypadkach wskazanych w ustawie sąd polski, rozpoznając sprawę cywilną, może zastosować obcą normę prawa materialnego⁴.

- 20 Rozważając zagadnienie obowiązywania w czasie przepisów procesowych, trzeba stwierdzić, że funkcjonują ogólne reguły dotyczące wszystkich aktów prawnych. Podstawową regułą obowiązującą przy stosowaniu norm proceduralnych jest **rozpatrywanie spraw cywilnych według aktualnego stanu prawnego**.

O tym, kiedy dany akt prawny wchodzi w życie i jak długo obowiązuje, decyduje ustawodawca. Określa to w przepisach przejściowych i wprowadzających. Wejściu w życie nowych przepisów towarzyszy z reguły pewien okres przejściowy – *vacatio legis*. Ma on na celu umożliwienie zainteresowanym zapoznania się z ich treścią i dostosowania się do nowej sytuacji prawnej, a także dokonania innych czynności (np. wydania przepisów wykonawczych).

- 21 **Czasowy zasięg obecnie obowiązującego Kodeksu postępowania cywilnego** określił art. I ustawy z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego⁵, stanowiąc, że wchodzi on w życie 1.01.1965 r. Odnosząc się do spraw będących

³ T. Ereciński, *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 17–18. Autor, omawiając zasadę *lex fori processualis*, powołuje się na słowa Bartolusa, który stwierdził, że *quoad ordinem litis inspicitur locus iudicii* – jeśli chodzi o procedurę, to trzeba zajrzeć do prawa miejsca, gdzie ma być wydany wyrok.

⁴ Zob. art. 1 ustawy z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503).

⁵ Dz.U. Nr 43, poz. 297 ze zm.

już w toku, w art. XV przepisów wprowadzających przyjęto, że postępowanie wszczęte przed wejściem w życie Kodeksu postępowania cywilnego będzie się toczyło od tej chwili według przepisów tego Kodeksu, chyba że przepis stanowi inaczej. Postanowiono także, że czynności dokonane przed wejściem w życie Kodeksu postępowania cywilnego są skuteczne, jeżeli odpowiadają przepisom dotychczasowym.

§ 5. Postępowanie cywilne a inne rodzaje postępowań

1. Postępowanie cywilne a postępowanie karne

W myśl art. 177 Konstytucji RP sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Z powołanego przepisu oraz art. 1 § 2 p.u.s.p. wynika, że pojęcie „wszystkie sprawy” obejmuje sprawy zarówno cywilne, jak i karne – z wyjątkiem spraw należących do sądów administracyjnych, sądów wojskowych oraz Sądu Najwyższego. 22

Przy tak określonej ustawowo kompetencji sądów powszechnych istotne staje się zagadnienie **wzajemnych relacji** (wpływu) tych postępowań.

Postępowanie karne różni się od postępowania cywilnego, gdyż jego funkcją jest wykrycie sprawcy i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, przy uwzględnieniu prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego (art. 2 k.p.k.). 23

Postępowania cywilne i karne, choć uregulowane w odrębnych ustawach i mające odrębny przedmiot, oddziałują jednak na siebie w istotny sposób. Wzajemny stosunek obu postępowań jest złożony. Choć toczą się oddzielnie, to w wypadkach wskazanych w ustawie wywierają na siebie wpływ.

W myśl art. 12 k.p.c. **roszczenia majątkowe wynikające z przestępstwa mogą być dochodzone** w postępowaniu cywilnym albo – w wypadkach przewidzianych w ustawie – w postępowaniu karnym. 24

Natomiast roszczenia **niemajątkowe** mogą być dochodzone tylko w postępowaniu cywilnym.

W postępowaniu karnym **naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem może nastąpić** na podstawie: 25

- 1) porozumienia między oskarżonym a pokrzywdzonym (art. 23a § 1, art. 341 § 3 i 4 k.p.k.);
- 2) zawartej ugody w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 494 § 1 k.p.k.);
- 3) orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części, a w miarę możliwości również o obowiązku zadośćuczynienia za doznaną szkodę, lub orzeczenia

nawiązki, gdy sąd warunkowo umarza postępowanie (art. 67 § 3 k.k.), a ponadto orzeczenia o świadczeniu pieniężnym wskazanym w art. 39 pkt 7 k.k.;

- 4) orzeczenia, gdy sąd zawiesza wykonanie kary, świadczenia pieniężnego (art. 39 pkt 7 k.k.) albo zobowiązania skazanego do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części, chyba że orzeczono środek kompensacyjny (art. 72 § 2 k.k.);
- 5) orzeczenia, w razie skazania oskarżonego, przy zastosowaniu przepisów prawa cywilnego, obowiązku naprawienia, w całości albo w części szkody za doznaną krzywdę (art. 46 § 1 k.k.), z tym że nie stosuje się przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty. Gdy orzeczenie o wskazanym w ustawie obowiązku jest znacznie utrudnione, zamiast niego sąd może orzec nawiązkę w wysokości do 200 tys. zł na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu.

- 26 Jeżeli orzeczono odszkodowanie, zadośćuczynienie lub nawiązkę, to pokrzywdzony może dochodzić niezaspokojonej części roszczenia w postępowaniu cywilnym (art. 46 § 3 k.k. w zw. z art. 415 k.p.k.).

Orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego są uważane za orzeczenia co do roszczeń majątkowych, jeżeli nadają się do egzekucji na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Dotyczy to również ugód zawartych przed sądem lub w postępowaniu mediacyjnym. Na żądanie osoby uprawnionej sąd lub referendarz sądowy nadaje klauzulę wykonalności orzeczeniu podlegającemu wykonaniu w drodze egzekucji (art. 107 k.p.k. w zw. z art. 25 k.k.w.).

Należy podkreślić, że wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne zależy od tego, czy postępowanie karne toczy się, czy też zostało prawomocnie zakończone.

Jeżeli postępowanie karne nie zostało wszczęte, a postępowanie cywilne już się toczy, to sąd cywilny **może** zawiesić postępowanie z urzędu, jeżeli ujawni się czyn, którego ustalenie w drodze karnej mogłoby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej (art. 177 § 1 pkt 4 k.p.c.)⁶. Podobnie jest, gdy oba postępowania toczą się równocześnie. Zawieszenie postępowania z uwagi na toczące się postępowanie karne nie jest obligatoryjne i zależy od rozważenia przez sąd cywilny wpływu ustaleń postępowania karnego na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej.

Gdy rozpoczęcie postępowania karnego zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania (art. 177 § 2 k.p.c.).

⁶ Zob. postanowienia SN: z 5.04.1965 r., II PZ 20/65, LEX nr 5766; z 16.01.1969 r., I PZ 75/68, LEX nr 6441; z 8.03.1974 r., II CZ 25/74, LEX nr 7430; wyrok SN z 4.12.1998 r., I PKN 486/98, LEX nr 38787; postanowienie SA w Łodzi z 29.08.1996 r., I ACz 353/96, OSA 1997/9, poz. 56.

Jeżeli postępowanie karne nie zostało wszczęte, a postępowanie cywilne zostało zakończone, to późniejszy wyrok sądu karnego nie wpływa na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej. Zaznaczyć jednak w tym miejscu należy, że późniejszy prawomocny wyrok skazujący może stanowić podstawę wznowienia postępowania cywilnego z przyczyn restytucyjnych (art. 403 § 1 pkt 2 k.p.c.).

W sytuacji gdy postępowanie karne zostało już zakończone, a następnie wszczęto postępowanie cywilne, to zgodnie z art. 11 k.p.c. **ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym**. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną. Ponieważ art. 11 k.p.c. jest normą wyjątkową, nie może być, jak podkreślił Sąd Najwyższy, interpretowany rozszerzająco i dlatego sąd cywilny nie jest związany wyrokiem uniewinniającym, jak również wyrokiem warunkowo umarzającym postępowanie⁷.

27

Postępowanie cywilne w wypadkach wskazanych w ustawie **wywiera również wpływ na postępowanie karne**, w którym regułą jest samodzielne rozstrzygnięcie zagadnień faktycznych i prawnych oraz brak związania sądu karnego rozstrzygnięciem innego sądu lub organu (art. 8 § 1 k.p.k.). Jednakże zgodnie z art. 365 k.p.c. orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby.

28

W Kodeksie postępowania karnego zostało określone, w jakim zakresie orzeczenia sądu cywilnego nie wiążą sądu w postępowaniu karnym. Normuje to art. 8 § 2 k.p.k., który stanowi, że prawomocne rozstrzygnięcia sądu **kształtujące prawo lub stosunek prawny są wiążące**. Oznacza to, że sąd karny musi wziąć pod uwagę takie orzeczenie sądu cywilnego, jak np. wyrok zaprzeczający ojcostwo, wyrok rozwiązujący przysposobienie czy też postanowienie o przysposobieniu dziecka.

2. Postępowanie cywilne a postępowanie administracyjne

Rozważając wzajemny wpływ postępowań cywilnego i administracyjnego, należy zastosować te same kryteria, jakie przyjęto przy analizie problematyki wzajemnego stosunku cywilnego i karnego. Przede wszystkim trzeba przypomnieć, że postępowanie cywilne prowadzone przed sądem powszechnym (art. 2 k.p.c.) służy rozpoznawaniu spraw cywilnych (art. 1 k.p.c.). Natomiast postępowanie administracyjne, uregulowane przepisami ustawy z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, odbywa się przed organami administracji publicznej, w należących do właściwości tych organów

29

⁷ Por. uchwałę składu 7 sędziów SN z 22.10.1974 r., III PZP 20/74, OSNC 1975/2, poz. 17.

sprawach indywidualnych rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych. Postępowanie to może być prowadzone przed innymi organami państwowymi oraz przed innymi podmiotami, gdy są one powołane z mocy prawa lub na podstawie porozumień do załatwiania spraw administracyjnych (art. 1 pkt 1 i 2 k.p.a.).

30 Kryterium rozgraniczającym postępowanie cywilne i postępowanie administracyjne jest zatem ich cywilny lub administracyjny charakter.

Sądy i organy administracyjne z urzędu badają, czy skierowana do nich sprawa należy do ich kompetencji. Jeżeli sąd stwierdzi, że sprawa nie ma charakteru cywilnego, lecz administracyjny, to odrzuca pozew, gdyż droga sądowa jest niedopuszczalna (art. 199 k.p.c.). Sąd nie może jednak odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹ k.p.c.).

Gdy natomiast organ administracji stwierdzi, że wniesione do niego podanie powinno być załatwione przez sąd powszechny, zwraca je wnoszącemu. Zwrot podania następuje w drodze postanowienia, na które służy zażalenie. Organ nie może jednak zwrócić podania z tej przyczyny, że właściwy w sprawie jest sąd powszechny, jeżeli w tej sprawie sąd uznał się już za niewłaściwy (art. 66 § 3 i 4 k.p.a.).

Wpływ obu postępowań zależy od tego, które z tych postępowań zostało wcześniej wszczęte. Jeżeli wcześniej zostało zakończony prawomocnie postępowanie cywilne, to w myśl art. 365 § 1 k.p.c. orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w przypadkach przewidzianych w ustawie także inne osoby.

31 W sytuacji gdy sądowe postępowanie cywilne i postępowanie administracyjne *toczą się w tym samym czasie*, sąd cywilny może *zawiesić* postępowanie z urzędu, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej (art. 177 § 1 pkt 3 k.p.c.). Może również zawiesić postępowanie, gdy postępowanie administracyjne nie zostało wszczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony. Sąd wtedy wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, a w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu o wszczęcie tego postępowania (art. 177 § 2 k.p.c.). Kwestia zawieszenia postępowania została zatem pozostawiona ocenie sądu, który – mając na uwadze wszystkie okoliczności sprawy – musi stwierdzić, że istnieje podstawa zawieszenia postępowania.

Jeżeli postępowanie administracyjne jest już zakończone ostateczną decyzją, a potem zostało wszczęte postępowanie cywilne, to sąd cywilny, dokonując oceny faktów wchodzących w skład podstawy rozstrzygnięcia, nie jest związany wcześniejszą decyzją organu administracji. Wynika to z braku podobnego uregulowania prawnego, jakie zawarte

jest w art. 11 k.p.c., stanowiącym o związaniu sądu cywilnego ustaleniami prawomocnego wyroku karnego co do faktu popełnienia przestępstwa.

Należy jednak podkreślić, że **ostateczne decyzje administracyjne wydane przez właściwe organy w zakresie ich kompetencji tworzą stany prawne, których sądy cywilne nie mogą pominąć i muszą je brać pod uwagę**, rozstrzygając sprawy cywilne⁸. 32

3. Postępowanie sądownoadministracyjne a postępowanie cywilne

Sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości przez kontrolę działalności administracji publicznej oraz rozstrzyganie sporów kompetencyjnych i o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi i między tymi organami a organami administracji rządowej. Kontrola ta jest sprawowana pod względem zgodności z prawem, jeżeli ustawy nie stanowią inaczej (art. 1 ustawy z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych⁹). 33

Postępowanie przed tymi sądami określa natomiast ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, która w myśl jej art. 1 reguluje postępowanie sądowe w sprawach z zakresu kontroli działalności administracji publicznej oraz w innych sprawach, do których przepisy tej ustawy stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy sądownoadministracyjne). 34

Obie wymienione ustawy regulują w sposób kompleksowy organizację i postępowanie sądownoadministracyjne, z tym jednak że ustawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi nakazuje w niektórych wypadkach stosować odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego¹⁰.

Rozważając zagadnienie wpływu postępowania sądownoadministracyjnego na postępowanie cywilne, należy wskazać, że w myśl art. 125 § 1 pkt 1 p.p.s.a. sąd administracyjny może zawiesić postępowanie z urzędu, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od innego toczącego się postępowania administracyjnego, sądownoadministracyjnego, sądowego, przed Trybunałem Konstytucyjnym lub Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Określenie „sądowe” użyte w tym przepisie jest pojęciem ogólnym i obejmuje 35

⁸ S. Hanausek, „Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną, SC 1974/23, s. 20 i n., s. 31; K. Pia-secki, *Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego* [w:] *Proces i Prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossoli-neum 1989, s. 446–450; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 136–144; A. Jaku-becki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, t. 1, *Artykuły 1–366*, Warszawa 2013, s. 622, 625–629.

⁹ Dz.U. z 2024 r. poz. 1267.

¹⁰ Zob. art. 106 § 5, art. 296 § 2, art. 300 p.p.s.a.

również sądowe postępowanie cywilne. Oznacza to, że **po zakończeniu postępowania cywilnego sąd administracyjny będzie** na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. **związany orzeczeniem tego sądu.**

Podobnie jest w postępowaniu cywilnym, ponieważ art. 177 § 1 pkt 3 k.p.c. daje sądowi podstawę do zawieszenia postępowania z urzędu, gdy rozstrzygnięcie sprawy zależy od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej. Skoro postępowanie sądownoadministracyjne zmierza do kontroli legalności decyzji administracyjnej, to należy przyjąć, że sąd cywilny może zawiesić postępowanie do czasu zakończenia postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie powołanego przepisu.

Jeżeli postępowanie sądownoadministracyjne zostało wcześniej zakończone orzeczeniem, to sąd cywilny jest nim związany, ponieważ prawomocne orzeczenie wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy i inne organy państwowe, a w przypadkach w ustawie przewidzianych – także inne osoby (art. 170 p.p.s.a.), z tym jednak że wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku ze skargą stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia (art. 171 p.p.s.a.).

§ 6. Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na postępowanie cywilne

- 36 Przy rozpoznawaniu spraw cywilnych przez sądy powszechne może się pojawić problem, czy przepis, który ma być zastosowany, jest zgodny z Konstytucją. Rozstrzygnięcie tego **prejudycjalnego zagadnienia** należy do Trybunału Konstytucyjnego (zob. art. 1 i 33 ustawy o TK), który jest **organem władzy sądowniczej** powołanym do badania **zgodności z Konstytucją** aktów normatywnych i umów międzynarodowych oraz wykonywania innych zadań określonych w Konstytucji.
- 37 Na podstawie art. 188 Konstytucji RP **Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:**
- 1) zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją;
 - 2) zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie;
 - 3) zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami;
 - 4) zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych;
 - 5) skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP.
- 38 Na mocy art. 191 ust. 1 Konstytucji RP z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego w sprawach, o których mowa w art. 188, mogą wystąpić:
- 1) Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, 50 posłów, 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes

Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich;

- 2) Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie, o którym mowa w art. 186 ust. 2;
- 3) organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego;
- 4) ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych;
- 5) kościoły i inne związki wyznaniowe;
- 6) podmioty określone w art. 79 w zakresie w nim wskazanym.

Na podstawie zaś art. 191 ust. 2 Konstytucji RP podmioty, o których mowa w ust. 1 pkt 3–5 tego artykułu, mogą wystąpić z takim wnioskiem, jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania.

Zgodnie z art. 193 Konstytucji RP i art. 33 ust. 3 ustawy o TK **każdy sąd może przedstawić Trybunałowi pytanie prawne** co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

39

Wszczęcie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym w przedmiocie badania konstytucyjności przepisu prawa materialnego lub procesowego, który miałby być zastosowany w danej sprawie cywilnej, stanowi podstawę do zawieszenia postępowania cywilnego, mimo że zarówno w ustawie o TK, jak i w Kodeksie postępowania cywilnego nie ma przepisu, który by jednoznacznie wskazywał na taką możliwość. W ustawie o TK zawarty jest tylko przepis, że wszczęcie postępowania przed Trybunałem powoduje zawieszenie postępowania przed organami, które prowadzą spór kompetencyjny (art. 86). Odnosi się to również do czynności egzekucyjnych – z tym jednak że obie sytuacje dotyczą spraw, których przedmiotem rozstrzygnięcia przez Trybunał jest spór kompetencyjny.

40

W tej sytuacji należy rozważyć, który z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego może stanowić podstawę zawieszenia postępowania.

Choć w art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c. jest mowa o prawie sądu do zawieszenia postępowania, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od wyniku innego toczącego się postępowania cywilnego, to jednak Trybunału Konstytucyjnego nie można traktować jako sądu rozpoznającego sprawę cywilne.

Postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym nie jest wprawdzie postępowaniem cywilnym, ale z art. 36 ustawy o TK wynika, że w zakresie nieuregulowanym w ustawie do postępowania przed Trybunałem stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego. Skoro zatem ustawodawca nie uregulował zagadnienia zawieszenia postępowania w innych wypadkach niż wyżej wskazane, a na podstawie art. 190

Konstytucji RP orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne, to należy przyjąć, że podstawę zawieszenia postępowania cywilnego z braku innego przepisu będzie stanowił art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c.

- 41 Na podstawie art. 79 ust. 1 Konstytucji RP i art. 77 ustawy o TK **każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego** w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie których sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji. Skarga konstytucyjna może być wniesiona po wyczerpaniu drogi prawnej, o ile droga ta jest przewidziana, w ciągu trzech miesięcy od dnia doręczenia skarżącemu prawomocnego wyroku, ostatecznej decyzji lub innego ostatecznego rozstrzygnięcia.

§ 7. Polskie prawo procesowe cywilne a prawo Unii Europejskiej

1. Zagadnienia ogólne

- 42 Rzeczpospolita Polska przystąpiła do Unii Europejskiej 1.05.2004 r. Nasz kraj spełnił kryteria członkostwa w Unii Europejskiej, które zostały określone w art. 2 w zw. z art. 49 TUE. Kryteriami tymi są: poszanowanie zasad wolności, demokracji, poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności oraz **rządy prawa**. W związku z tym polski porządek prawny został połączony ze strukturami i systemem prawnym Unii Europejskiej.
- 43 **Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej** (dawna nazwa: Europejski Trybunał Sprawiedliwości) wskazał, że traktaty unijne utworzyły nowy porządek prawny, w ramach którego państwa ograniczyły swe prawa suwerenne, a podmiotami są nie tylko państwa członkowskie, lecz i jednostki. Podstawowymi cechami porządku prawnego Unii Europejskiej są w szczególności nadrzędność prawa unijnego nad prawem wewnętrznym państw członkowskich oraz bezpośredniość skutku prawa unijnego nakazująca sądom państw członkowskich udzielanie ochrony praw podmiotowych obywateli wynikających z norm prawa unijnego.
- 44 Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej **wpłynęło na kompetencje** wszystkich organów władzy państwowej, w tym także władzy sądowniczej. Nie oznacza to jednak umniejszenia roli sądów krajowych, gdyż z charakteru prawa unijnego wynika, że jest ono stosowane w sposób zdecentralizowany przez sądy poszczególnych państw należących do Unii. Tylko wyjątkowo prawo unijne stosują organy Unii bezpośrednio. W tej sytuacji sądy polskie będą udzielały ochrony prawnej także na podstawie norm prawa unijnego.

Prawo unijne **nie reguluje struktury sądownictwa** w państwach członkowskich. Pozostaje to domeną prawa wewnętrznego. Prawo unijne **wywiera jednak wpływ** na sądy państw członkowskich przez to, że:

- 1) normy prawa unijnego mogą stanowić podstawę prawną orzeczeń sądów;
- 2) prawo unijne wpływa na krajowe procedury sądowe, ponieważ sądy poszczególnych państw nie mogą stosować własnych procedur, które są objęte unijnymi przepisami procesowymi, tj. rozporządzeniami, a nadto sądy są zobowiązane uwzględniać sformułowane przez Trybunał Sprawiedliwości UE reguły prawa unijnego dotyczące stosowania procedur krajowych;
- 3) prawo unijne tworzy więź między sądami poszczególnych państw członkowskich a Trybunałem Sprawiedliwości UE przez procedurę zapytań i orzeczeń wstępnych (prejudycjalnych).

Trybunał Sprawiedliwości UE uznaje, że prawo unijne stanowi odrębny porządek prawny obowiązujący razem z prawem krajowym w państwach członkowskich.

Cechą charakterystyczną prawa unijnego jest **wielość jego źródeł**. Wyróżnia się pierwotne prawo i pochodne prawo Unii Europejskiej. 46

Pierwotne prawo stanowią obecnie: 47

- 1) Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹¹, dawniej: Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską;
- 2) Traktat o Unii Europejskiej;
- 3) protokoły do traktatów;
- 4) umowy akcesyjne.

Pochodne prawo Unii Europejskiej stanowią akty prawne, o których mowa w art. 288 TFUE. Zalicza się do nich: 48

- 1) **rozporządzenia** – mają zasięg ogólny, są wiążące w całości i bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich. Kierowane są nie tylko do państw członkowskich i ich organów, ale również do obywateli tych państw. Rozporządzenia obowiązują bez potrzeby inkorporowania ich do krajowych ustaw i wiążą z chwilą wejścia w życie. Ich funkcją jest ujednolicenie prawa na terytorium całej Unii Europejskiej;
- 2) **dyrektywy** – wiążące każde państwo członkowskie, do którego są kierowane, w odniesieniu do rezultatu, który ma być osiągnięty, pozostawia jednak organom krajowym swobodę wyboru formy i środków. Państwo członkowskie jest obowiązane do wprowadzenia (implementowania) do prawa krajowego danej dyrektywy, co polega na wydaniu aktu prawnego przez właściwy organ, który wprowadza normy

¹¹ Nazwę zmieniono na podstawie art. 2 Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13.09.2007 r. (Dz.Urz. UE 2007 C 203, s. 1).

zawarte w dyrektywie do systemu prawa obowiązującego w tym państwie. Takim aktem prawa może być nie tylko ustawa, ale również inny akt mający charakter powszechnie obowiązujący. Implementacja powinna nastąpić w terminie określonym w przepisach końcowych dyrektywy. Dyrektywy w odróżnieniu od rozporządzeń są instrumentem harmonizacji prawa państw członkowskich, a nie jego ujednolicenia¹²;

- 3) **decyzje** – wiążą w całości. Decyzje wskazujące adresatów wiążą tylko tych adresatów. Decyzje organów Unii Europejskiej porównuje się z aktami administracyjnymi. Odnoszą się do wskazanych podmiotów, którymi mogą być nie tylko państwa członkowskie, lecz także inne podmioty prawne, np. przedsiębiorstwa. W decyzjach określony jest również sposób, w jaki mają być zrealizowane;
- 4) **zalecenia i opinie** – nie mają mocy wiążącej. Nie oznacza to jednak, że nie mają znaczenia prawnego. Trybunał Sprawiedliwości UE podkreślił, że powinny być one uwzględniane przy sądowej wykładni prawa krajowego państw członkowskich¹³. Wyrażają stanowisko danego organu w konkretnej sprawie. Mogą być skierowane do państw członkowskich, organów unijnych i podmiotów prawa unijnego.

2. Prawo unijne a prawo krajowe

- 49 Normy prawa unijnego sądy poszczególnych państw członkowskich uwzględniają w zróżnicowany sposób. Normy prawa pierwotnego, jak również rozporządzenia i decyzje są stosowane bezpośrednio przez sądy krajowe. Mogą być również podstawą orzeczeń sądowych w państwach członkowskich. Sądy tych państw przy stosowaniu prawa unijnego muszą wziąć pod uwagę wzajemne związki istniejące między prawem unijnym a prawem krajowym.
- 50 Trybunał Sprawiedliwości UE przyjął **zasadę nadrzędności prawa unijnego nad prawem państw członkowskich**. W myśl tej zasady w przypadku niezgodności między normą prawa krajowego a normą prawa unijnego sądy państw członkowskich powinny wydać orzeczenie na podstawie normy prawa unijnego, a normie prawa krajowego odmówić zastosowania. Niezgodność norm następuje wtedy, gdy nie można spełnić równocześnie norm należących do obu omawianych systemów prawnych, mających przynajmniej częściowo wspólny zakres zastosowania.

Sąd krajowy powinien przede wszystkim stwierdzić, czy niezgodność ta występuje podczas dokonywania wykładni norm prawa unijnego i krajowego. Trzeba podkreślić, że wiążąca wykładnia prawa unijnego należy do kompetencji Trybunału

¹² S. Biernat [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2002, s. 187.

¹³ S. Biernat [w:] *Prawo...*, s. 188. Zob. również wyrok z 13.12.1989 r., C-322/88, Salvatore Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles, Zb. Orz. 1989, s. 4407.

Sprawiedliwości UE i dokonywana jest w ramach procedury wydawania orzeczeń wstępnych. Wykładni prawa krajowego dokonują natomiast wyłącznie sądy poszczególnych państw członkowskich.

Następną istotną zasadą jest **bezpośrednia skuteczność norm prawa unijnego**, zgodnie z którą poszczególne jednostki mogą dochodzić swoich roszczeń przed sądami krajowymi, powołując się na prawo Unii. Bezpośrednia skuteczność nie przysługuje wszystkim normom prawa unijnego. Przyjmuje się, że bezpośrednio skuteczne są normy wynikające z przepisów charakteryzujących się jasnością i precyzyjnością, bezwaskowością, a ich stosowanie nie jest zależne od dalszych czynności organów unijnych albo organów państw członkowskich. Nie są bezpośrednio skuteczne normy programowe, które wyznaczają zadania i cele Unii Europejskiej oraz jej organów. 51

3. Prawo unijne a postępowanie przed sądami państw członkowskich

Państwa członkowskie zobowiązane są zapewnić jednostkom efektywną ochronę ich praw, które wynikają z norm prawa unijnego, a przede wszystkim – dostęp do sądu wszystkim podmiotom prawa i możliwość dochodzenia praw wynikających z prawa unijnego. Wskazane obowiązki państw członkowskich odnoszą się do ochrony uprawnień wynikających z prawa unijnego. Nie obejmują natomiast ochrony uprawnień wynikających z prawa krajowego lub ze zobowiązań międzynarodowych państw członkowskich. 52

Dochodzenie roszczeń opartych na prawie unijnym przez poszczególne podmioty przed sądami państw członkowskich następuje zgodnie z krajowymi procedurami sądowymi.

Regułę tę przyjął Trybunał Sprawiedliwości UE w wyroku z 16.12.1976 r., 33/76, Rewe¹⁴. Oznacza ona **autonomię proceduralną** państw członkowskich, która wynika z tego, że w prawie unijnym, poza nielicznymi wyjątkami, nie wprowadzono rozwiązań proceduralnych obowiązujących sądy krajowe stosujące prawo unijne. W powołanym orzeczeniu i w późniejszym orzecznictwie Trybunał Sprawiedliwości UE wskazał warunki, które muszą być spełnione w postępowaniu przed sądami krajowymi stosującymi prawo unijne. Dochodzenie zatem praw opartych na prawie unijnym nie może być mniej korzystne niż dochodzenie praw opartych na prawie krajowym – **zasada niedyskryminacji**, a prawo krajowe nie może powodować, że dochodzenie przed sądem praw wynikających z prawa unijnego będzie praktycznie niemożliwe lub nadmiernie utrudnione – **zasada efektywności**. 53

¹⁴ Zb. Orz. 1976, s. 1989.

4. Orzeczenia wstępne Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

- 54 Usytuowanie Trybunału Sprawiedliwości UE w strukturze organów unijnych sprawia, że do jego funkcji **nie należy nadzór nad sądami krajowymi** ani też **nie pełni on roli sądu odwoławczego**.
- 55 Artykuł 267 TFUE stanowi, że Trybunał Sprawiedliwości UE jest właściwy do orzekania w trybie prejudycjalnym o wykładni Traktatów oraz o ważności i wykładni aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii. Tak określone kompetencje sprawiają, że sądy państw członkowskich zwracają się do Trybunału o wydanie orzeczenia wstępnego, które wiąże sąd krajowy. **Do wystąpienia o wydanie orzeczenia wstępnego** są uprawnione sądy powszechne, Sąd Najwyższy, Trybunał Konstytucyjny, sądy administracyjne, Naczelny Sąd Administracyjny i sądy wojskowe.

Z pytaniem wstępnym sąd może się zwrócić **po wszczęciu postępowania w sprawie**. Niedopuszczalne są pytania hipotetyczne, bez związku z konkretnym postępowaniem, w celu uzyskania ogólnego poglądu Trybunału Sprawiedliwości UE co do sposobu interpretacji danego przepisu prawa unijnego¹⁵.

- 56 Skierowanie pytania ma charakter **fakultatywny**, gdy chodzi o sąd orzekający w pierwszej instancji, natomiast w wypadku sądu, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa krajowego, pytanie ma charakter **obligatoryjny**.

Z orzeczenia wstępnego Trybunału Sprawiedliwości UE może wynikać, że normy prawa krajowego nie odpowiadają normom prawa unijnego. W takiej sytuacji sąd krajowy obowiązany jest odmówić zastosowania norm prawa krajowego. Jeżeli natomiast Trybunał stwierdzi nieważność aktu czy przepisu unijnego prawa wtórnego, sąd krajowy, rozstrzygając sprawę, musi pominąć ten akt lub przepis.

Interpretacja przepisów prawa unijnego wywiera z zasady skutek wsteczny. Zdarzają się jednak sytuacje, gdy Trybunał ogranicza w czasie skutki wydanego orzeczenia.

- 57 Należy zwrócić uwagę, że **orzeczenie wstępne nie jest wiążące erga omnes** i nie ma charakteru precedensu sądowego.

¹⁵ S. Biernat [w:] *Prawo...*, s. 316.

DROGA SĄDOWA W SPRAWACH CYWILNYCH

§ 1. Pojęcie drogi sądowej

Droga sądowa jest pojęciem ustawowym. Mowa o nim w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, że **ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw**. To konstytucyjne pojęcie drogi sądowej należy odnieść również do procedury cywilnej, wskazując na art. 1 i 2 k.p.c., które stanowią, że rozpoznawanie spraw ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z ubezpieczeń społecznych oraz innych spraw, do których przepisy tego kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (spraw cywilnych), należy do sądów powszechnych, jeśli sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych¹, oraz do Sądu Najwyższego. 58

Nie są natomiast rozpoznawane w postępowaniu sądowym sprawy cywilne, jeżeli na mocy przepisów szczególnych przekazano je do właściwości innych organów (art. 2 § 3 k.p.c.).

W ujęciu kodeksowym sprawą cywilną jest zarówno sprawa mająca charakter cywilny² w znaczeniu **materialnoprawnym**, a zatem uregulowana przepisami prawa cywilnego, rodzinnego, prawa pracy oraz innymi przepisami regulującymi stosunki cywilnoprawne (np. prawa handlowego), jak również sprawa, która nie ma charakteru cywilnoprawnego, ale jej rozpoznanie następuje w postępowaniu cywilnym (sprawa cywilna 59

¹ Wskazanie w przepisie sądów szczególnych jest bezprzedmiotowe, ponieważ w obecnej strukturze sądownictwa nie ma sądów szczególnych, które by rozpoznawały sprawy cywilne.

² Pojęcie sprawy cywilnej zostało sformułowane w sposób ogólny i w związku z tym stwierdzenie, czy sprawa ma **charakter cywilny**, budzi niekiedy wątpliwości. Świadczą o tym liczne orzeczenia Sądu Najwyższego. Zob. np. orzeczenia SN: z 13.05.1958 r., II CR 384/58, OSPiKA 1960/3, poz. 69; z 7.05.1960 r., III CR 812/59, OSN 1961/2, poz. 53; uchwałę składu 7 sędziów SN z 26.03.1982 r., III CZP 61/80, OSNCP 1982/11–12, poz. 161; uchwały SN: z 25.03.1985 r., III CZP 9/85, OSNCP 1985/11, poz. 173; z 8.01.1992 r., III CZP 138/91, OSNCP 1992/7–8, poz. 128; z 26.05.1995 r., I PZP 13/95, OSNAPiUS 1995/23, poz. 286.

w znaczeniu **formalnym**). Sprawą niemającą charakteru cywilnoprawnego, a rozpoznawaną przez sąd powszechny, jest m.in. sprawa o sprostowanie, unieważnienie aktu stanu cywilnego czy wydanie wypisu aktu notarialnego.

O drodze sądowej możemy zatem mówić wtedy, gdy sprawa ma charakter cywilny i jej rozpoznawanie należy do kompetencji sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego.

§ 2. Dopuszczalność drogi sądowej

- 60 Z treści art. 2 § 1 k.p.c. wynika, że **ustawodawca przyjął jako zasadę dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych przed sądami powszechnymi**. Droga sądowa jest zatem dopuszczalna, jeżeli powód konstruuje roszczenie cywilnoprawne bądź opiera swe żądania na zdarzeniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych.

Dopuszczalność drogi sądowej nie jest natomiast warunkowana wykazaniem (uprawdopodobnieniem) istnienia roszczenia ani też zależna od sposobu obrony pozwanego³.

Brak drogi sądowej zachodzi zatem wówczas, gdy sprawa nie ma charakteru cywilnego lub przepis szczególny przekazał ją do kompetencji innego organu – art. 2 § 3 k.p.c.

- 61 Droga sądowa w sprawach cywilnych nie jest uzależniona od wcześniej toczących się postępowań. Należy jednak zwrócić uwagę, że **w postępowaniu sądowoadministracyjnym** – w razie niewykonania wyroku sądu administracyjnego uwzględniającego skargę na bezczynność lub przewlekłe prowadzenie postępowania oraz w razie bezczynności organu lub przewlekłego prowadzenia postępowania po wyroku uchylającym lub stwierdzającym nieważność aktu lub czynności – strona, po uprzednim pisemnym wezwaniu właściwego organu do wykonania wyroku lub załatwienia sprawy, **może wnieść do sądu administracyjnego skargę, żądając wymierzenia temu organowi grzywny**. Osobie, która poniosła szkodę wskutek niewykonania orzeczenia sądu, służy roszczenie o odszkodowanie na zasadach określonych w Kodeksie cywilnym. Odszkodowanie to przysługuje od organu, który nie wykonał orzeczenia sądu. Jeżeli organ w terminie trzech miesięcy od dnia złożenia wniosku o odszkodowanie nie wypłacił odszkodowania, uprawniony podmiot może wnieść powództwo do sądu powszechnego (art. 154 § 1, 4, 5 p.p.s.a.).

Droga sądowa przed sądem powszechnym w niektórych sprawach otwiera się dopiero **po przeprowadzeniu** postępowania przed innym organem. Jako przykłady można wskazać dalej opisane kategorie spraw.

³ Zob. postanowienie SN z 22.04.1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999/1, poz. 6.

- W sprawach z zakresu stosunków sąsiedzkich i odpowiedzialności za szkody** na podstawie art. 151 i 152 ustawy z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze⁴ o naprawieniu szkód orzekają sądy powszechne. Sądowe dochodzenie roszczeń jest możliwe **po wyczerpaniu postępowania ugodowego**. Warunek wyczerpania postępowania ugodowego jest spełniony, jeżeli przedsiębiorca odmówił zawarcia ugody albo od zgłoszenia przedsiębiorcy żądania przez poszkodowanego upłynęło 30 dni. 62
- W sprawach o rozgraniczenie nieruchomości** na mocy art. 33 p.g.k. właściwy organ administracji (wójt, burmistrz, prezydent miasta) wydaje decyzję o rozgraniczeniu nieruchomości, jeżeli zainteresowani właściciele nieruchomości nie zawarli ugody, a ustalenie przebiegu granicy nastąpiło na podstawie zebranych dowodów lub zgodnego oświadczenia stron. Stronie niezadowolonej z ustalenia przebiegu granicy przysługuje prawo **przekazania sprawy sądowi**. 63
- W sprawach z zakresu prawa wodnego** na podstawie art. 469 ust. 1 i 4 ustawy z 20.07.2017 r. – Prawo wodne⁵ w sprawie naprawienia niektórych szkód, powstałych w szczególności w związku z wykonywaniem pozwolenia wodnoprawnego albo dokonaniem zgłoszenia wodnoprawnego, prawo dochodzenia roszczeń przed sądami powszechnymi **przysługuje po wyczerpaniu trybu postępowania** przed właściwym organem. Poza tym droga sądowa przysługuje stronie niezadowolonej z ustalonego odszkodowania, a także w przypadku niewydania decyzji w ciągu 3 miesięcy od zgłoszenia żądania przez poszkodowanego. 64
- W sprawach z zakresu prawa przewozowego** na mocy art. 75 ust. 1 ustawy z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe⁶ dochodzenie roszczeń w postępowaniu sądowym na podstawie ustawy lub przepisów wydanych w jej wykonaniu przysługuje uprawnionemu po bezskutecznym wyczerpaniu drogi reklamacji, przewoźnikowi zaś – po bezskutecznym wezwaniu zobowiązanego do zapłaty. 65
- W sprawach pracowniczych** pracownik może dochodzić swych roszczeń ze stosunku pracy na drodze sądowej. Przed skierowaniem sprawy na drogę sądową pracownik może żądać wszczęcia postępowania pojednawczego przed komisją pojednawczą (art. 242 k.p.). Jeżeli postępowanie przed komisją pojednawczą nie doprowadziło do zawarcia ugody, komisja na żądanie pracownika, zgłoszone w terminie 14 dni od dnia zakończenia postępowania pojednawczego, przekazuje niezwłocznie sprawę sądowi pracy. Wniosek pracownika o polubowne załatwienie sprawy przez komisję pojednawczą zastępuje pozew. Pracownik zamiast zgłoszenia tego żądania może wnieść pozew do sądu pracy na zasadach ogólnych (art. 254 k.p.). 66

⁴ Dz.U. z 2024 r. poz. 1290.

⁵ Dz.U. z 2024 r. poz. 1087 ze zm.

⁶ Dz.U. z 2024 r. poz. 1262.

- 67 Kodeks postępowania cywilnego zawiera również unormowania, które wskazują, że **postępowanie sądowe jest poprzedzone innym rodzajem postępowania**. W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych **sąd powszechny rozpoznaje odwołania** od decyzji organów rentowych, które to decyzje mają charakter administracyjny, a nie cywilnoprawny (art. 477⁸ w zw. z art. 477⁹ k.p.c.).
- 68 Również w postępowaniach w **sprawach z zakresu ochrony konkurencji** od decyzji Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów **przysługuje odwołanie do sądu powszechnego**, którym jest Sąd Okręgowy w Warszawie – sąd ochrony konkurencji i konsumentów (art. 479²⁸–479³⁵ k.p.c.). Podobnie jest w sprawach z zakresu regulacji: energetyki (art. 479⁴⁶–479⁵⁶ k.p.c.), telekomunikacji i poczty (art. 479⁵⁷–479⁶⁷ k.p.c.), transportu kolejowego (art. 479⁶⁸–479⁷⁸ k.p.c.), rynku wodno-kanalizacyjnego (art. 479⁷⁹–479⁸⁸ k.p.c.).

§ 3. Skutki braku drogi sądowej

- 69 Droga sądowa (dopuszczalność drogi sądowej) stanowi **przesłankę procesową o charakterze bezwzględny**, którą sąd musi uwzględnić z urzędu w każdym stanie sprawy i jeżeli stwierdzi jej brak, to odrzuca pozew (art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.), z tym jednak że sąd nie może odrzucić pozwu tylko z tego powodu, iż do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹ k.p.c.).

Odrzucenie pozwu z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie może nastąpić również w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ. W tym wypadku sąd przekaże mu sprawę. Jeżeli jednak organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, sąd rozpozna sprawę (art. 464 § 1 k.p.c.).

- 70 Ustalenie przez sąd, czy w danej konkretnej sprawie droga sądowa jest dopuszczalna, ma bardzo ważne znaczenie, gdyż **rozpoznanie sprawy, w której droga sądowa była niedopuszczalna, powoduje nieważność postępowania** (art. 379 pkt 1 k.p.c.). Uchybienie to sąd apelacyjny i Sąd Najwyższy biorą pod uwagę z urzędu. Nawet po uprawomocnieniu się orzeczenia w takiej sprawie istnieje możliwość jego wzruszenia, gdyż Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego **unieważnia prawomocne orzeczenie** wydane w sprawie, która w **chwili orzekania** ze względu na osobę **nie podlegała orzecznictwu sądów polskich** lub w której w chwili orzekania **droga sądowa była niedopuszczalna**, jeżeli orzeczenie to nie może być wzruszone w trybie przewidzianym w ustawach o postępowaniach sądowych (zob. art. 96 § 1 ustawy o SN).

ZASADY POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

§ 1. Zagadnienia ogólne

W postępowaniu przed sądem niezbędne jest kierowanie się przyjętymi regułami. 71
Reguły te są wynikiem doświadczeń praktycznych co do sposobu postępowania, a następnie świadomie przyjętych w przepisach (ustawach) rozwiązań.

Postępowanie cywilne również kieruje się takimi regułami, choć nie wszystkie są wprost wyrażone w ustawie. Niektóre z tych reguł mają podstawowe znaczenie w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości i przyjmuje się, że są to naczelne zasady postępowania.

W Kodeksie postępowania cywilnego **pojęcie zasad procesowych nie zostało zdefiniowane**, ale korzysta z niego orzecznictwo sądowe. Przede wszystkim jednak funkcjonuje ono w rozważaniach doktrynalnych, w których zasady procesowe określane są m.in. jako **centralne idee** systemu prawa procesowego mające charakter ogólny i znajdujące wyraz nie tylko w poszczególnych instytucjach procesowych, ale w całym systemie prawa procesowego¹, albo jako **idee przewodnie**² systemu prawa procesowego cywilnego kształtujące treść i formę dla zagwarantowania realizacji funkcji postępowania cywilnego³, a także jako **dyrektywy sprawności** postępowania cywilnego zapewniające wypełnienie jego funkcji⁴ lub jako **założenia konstrukcyjne** mechanizmu procesowego⁵. 72

Przy rozważaniach dotyczących istoty zasad procesowych należy wskazać na dwa odmienne stanowiska. Pierwsze z nich określa zasady procesowe jako pewne sposoby lub modele służące rozwiązywaniu niektórych zagadnień prawa procesowego. Takie ujęcie 73

¹ W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 57.

² Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1975, s. 118 i n.

³ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 229 i n.

⁴ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1996, s. 44–45.

⁵ H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelnych zasad postępowania cywilnego* [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989, s. 384–401. Zob. też A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 1978, s. 15.

zasad nazywamy **opisowym**. Drugie stanowisko traktuje zasady procesowe jako pewne ogólne normy (dyrektywy) mające dla danej gałęzi prawa podstawowe znaczenie. Takie ujęcie nazywamy **dyrektywalnym**⁶; przeważa ono w nauce prawa karnego procesowego.

- 74 Na gruncie prawa procesowego cywilnego bardziej przydatny jest **opisowy sposób** definiowania naczelných zasad procesowych. On też dominuje w konstrukcjach teoretycznych nawiązujących do prac N.T. Gönnera, niemieckiego twórcy nauki o zasadach procesowych⁷.
- 75 Doceniając znaczenie rozważań doktrynalnych i przyjętych konstrukcji teoretycznych, należy stwierdzić, że dla potrzeb wykładu z procedury cywilnej istotniejsze znaczenie ma **analiza rozwiązań ustawowych**, na podstawie których przyjmuje się, że dana zasada funkcjonuje w prawie procesowym.

⁶ S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, s. 53–64.

⁷ T.N. Gönner, *Handbuch des deutschen gemeinen Prozesses*, Erlangen 1804, s. 175. Autor ten pierwszy sformułował pojęcie podstawowych zasad procesowych (*Maxime*), które wprowadzi nie są wyrażone bezpośrednio w przepisach, wynikają jednak z istoty procesu cywilnego i określają jego budowę.

§ 2. Rodzaje zasad procesowych

1. Zasada prawdy

Rozważania dotyczące poznania prawdy w procesie cywilnym należy rozpocząć od uwag o charakterze terminologicznym i historycznym. W języku prawniczym używa się różnych terminów na określenie prawdy: prawda formalna, prawda materialna, prawda obiektywna. Używa ich nie tylko doktryna, ale także orzecznictwo Sądu Najwyższego. W Kodeksie postępowania cywilnego natomiast ustawodawca posługuje się pojęciem „**prawda**”, jak również pojęciem „**szczerą prawdą**”. Taka liczba pojęć może sugerować, że istnieje wiele postaci prawd spełniających odmienne funkcje. 76

Prawda formalna łączona jest ze zgodnością ustaleń sądu z materiałem faktycznym i dowodowym przedstawionym przez strony procesu. Przez **prawdę materialną** rozumie się zaś zgodność ustaleń sądu z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym istniejącym między stronami. Oprócz tych pojęć funkcjonuje jeszcze termin „**prawda obiektywna**”, przy czym zakres tego pojęcia odpowiada zakresowi pojęcia prawdy materialnej. 77

Mówiąc o prawdzie obiektywnej, trzeba przypomnieć, że tego pojęcia używano już wcześniej w opracowaniach poświęconych procesowi cywilnemu. Twórcy pierwszego polskiego Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r. posługiwali się zarówno pojęciem „prawda obiektywna”⁸, jak i terminem „prawda materialna”⁹. Kodeks postępowania cywilnego z 1930 r. nie zawierał odrębnego przepisu dotyczącego obowiązku ustalania prawdy przez sąd. Powinność dokonania obiektywnych ustaleń przez sąd ówczesna doktryna wyprowadzała z całokształtu przepisów dotyczących postępowania dowodowego. 78

Zasadniczy przełom przyniosła w 1950 r. nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzająca zmiany wynikające z przemian ustrojowych i przyjętych założeń filozofii materialistycznej. Kierunek zmian ugruntowały wytyczne Sądu Najwyższego z 27.06.1953 r., w których podkreślono funkcje państwa socjalistycznego i **zastąpiono** pojęcie „prawda materialna” pojęciem „**prawda obiektywna**”. Prawna akceptacja tych zmian nastąpiła z chwilą uchwalenia w 1964 r. nowego Kodeksu postępowania cywilnego. W art. 3 § 2 k.p.c., który obowiązywał do dnia 1.07.1996 r., nałożono na sąd obowiązek dążenia do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych. W tym celu sąd zobowiązany był podejmować czynności, jakie uznał za potrzebne do uzupełnienia 79

⁸ S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 44; Z. Wusatowski, *Dowód w ogólności i postępowanie dowodowe według kodeksu postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1932/10, s. 449 i n.

⁹ E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 210.

materiału dowodowego przedstawionego przez strony i uczestników postępowania. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego i rozważań doktryny wynikało, że sąd w postępowaniu cywilnym miał obowiązek i – jak zakładano – możliwość poznania obiektywnej rzeczywistości, działając w szerokim zakresie z urzędu.

- 80 Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 1.03.1996 r. zmieniła treść art. 3 k.p.c., ponieważ skreślono § 2. Dokonane zmiany nie oznaczają jednak rezygnacji z ustalania **prawdy**, która jest **podstawą sprawiedliwego i prawidłowego rozstrzygnięcia** w postępowaniu cywilnym.

Po nowelizacji ustawą z 16.09.2011 r.¹⁰ art. 3 stanowi, że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. Obowiązku mówienia prawdy nie można jednak na stronie wymusić. Strona może jedynie ponieść ujemne konsekwencje swojego zachowania w postaci obowiązku zwrotu kosztów postępowania, zwłaszcza powstałych wskutek uchylenia się od wyjaśnień lub złożenia wyjaśnień niezgodnych z prawdą, zatajania lub opóźnionego powołania dowodów (art. 103 k.p.c.).

- 81 Obowiązek mówienia prawdy nałożony na świadków ma natomiast inny charakter, ponieważ za złożenie fałszywych zeznań mogą być oni pociągnięci do odpowiedzialności karnej, o czym sąd uprzedza ich przed przesłuchaniem (art. 266 § 1 k.p.c.). Właśnie w stosunku do świadków w treści składanego przez nich przyrzeczenia ustawodawca użył zwrotu, że mają mówić **szczerą prawdę**, niczego nie ukrywając z tego, co jest im wiadome (art. 268 k.p.c.).

Dla poznania prawdy ma również istotne znaczenie uprawnienie sądu do działania z urzędu, a zwłaszcza prawo do inicjatywy dowodowej (art. 232 zdanie drugie k.p.c.), która nie podlega ograniczeniom istniejącym w przedwojennym Kodeksie postępowania cywilnego w postaci sprzeciwu stron co do dowodu przeprowadzonego z urzędu, jak i warunku, by sąd o tym dowodzie dowiedział się z oświadczeń stron albo z akt sprawy. Przemawia to za tym, że ustawodawca, nowelizując kodeks, nie zrezygnował z **koniczności ustalenia prawdy**.

W żadnym razie nie można upatrywać w zmianie treści art. 3, 213 i 232 k.p.c. powrotu w Kodeksie do zasady prawdy formalnej. We wszystkich współczesnych procedurach cywilizowanych państw słusznie zrezygnowano już z „prawdy sądowej”¹¹.

¹⁰ Ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381). Zmiany weszły w życie 3.05.2012 r.

¹¹ M. Taruffo, *Prawda sądowa i powoływanie się na fakty w postępowaniu cywilnym*, „Studia Prawnicze” 1986/3–4, s. 266–267.

Należy podkreślić, że wskazane jest posługiwanie się jednym pojęciem prawdy. Nie ma prawdy „formalnej”, „materialnej” czy „obiektywnej”. **Jest tylko jedna prawda**, tzn. rzeczywisty stan faktyczny, który powinien poznać sąd, aby prawidłowo rozstrzygnąć sprawę. **Przeciwieństwem prawdy jest nieprawda**, a nie jakaś inna „prawda”. Posługiwanie się kilkoma pojęciami prawdy niepotrzebnie gmatwa istotę zagadnienia. 82

Poznania prawdy nie można dochodzić jednak we wszystkich sytuacjach. Są **sytuacje szczególne**, w których odstępuje się od obowiązku ustalenia prawdy, by chronić takie wartości jak np. **dobro dziecka**. Wskazał na to wyraźnie Sąd Najwyższy¹². Temu samemu celowi służą wprowadzone przez ustawodawcę zakazy dowodowe (zob. art. 248 § 2, art. 259¹, 260, 261 k.p.c.). 83

Z poznaniem prawdy związane jest również zagadnienie wykorzystania w postępowaniu cywilnym dowodów zdobytych w sposób sprzeczny z prawem (np. w drodze przestępstwa). W Kodeksie postępowania cywilnego brak jest w tym zakresie jakichkolwiek uregulowań, dlatego przy analizie, czy określony dowód jest dopuszczalny, należy sięgnąć do innych przepisów, m.in. do art. 23 i 24 k.c. chroniących dobra osobiste oraz do przepisów chroniących tajemnicę lekarską, bankową czy prasową.

Poznanie prawdy jest tak istotne, że ustawodawca – mimo uprawomocnienia się wyroku i obowiązywania reguły *res iudicata pro veritate accipitur* – umożliwia **wznowienie postępowania** na podstawie późniejszego wykrycia takich okoliczności faktycznych lub środków dowodowych, które mogłyby mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła skorzystać w poprzednim postępowaniu (art. 403 § 2 k.p.c.). 84

2. Zasada dyspozycyjności

Pojęcie dyspozycyjności (*dispositio* – rozporządzenie) oddaje istotę tej zasady procesowej, albowiem strony stosunków cywilnoprawnych mogą swobodnie dysponować uprawnieniami wynikającymi z prawa materialnego. Dochodzenie roszczeń wynikających z prawa cywilnego zależy więc od woli samych zainteresowanych, którzy decydują, czy wystąpić na drogę sądową w ochronie swoich praw (*nemo invitus agere cogitur*), czy też z ochrony tej zrezygnować (*volenti non fit iniuria*). 85

Możliwość korzystania z uprawnień przyznanych przez prawo materialne określamy jako **dyspozycyjność materialną**, a możliwość korzystania z prawnych środków ochrony tych uprawnień przed sądem – jako **dyspozycyjność formalną**. 86

¹² Zob. uchwały składu 7 sędziów SN: z 7.06.1971 r., III CZP 87/70, OSNCP 1972, poz. 42; z 27.10.1983 r., III CZP 35/83, OSNCP 1984, poz. 86.

- 87 Przykładami aktów dyspozycji materialnej **powoda** są: zrzeczenie się roszczenia, rozszerzenie powództwa, zmiana żądania. Po stronie **pozwanego** przykładami dyspozycji materialnej są: uznanie powództwa (art. 213 § 2 k.p.c.), wytoczenie powództwa wzajemnego (art. 204 k.p.c.), zaspokojenie roszczeń powoda w trakcie toczącego się postępowania. Formą dyspozycji materialnej **obu stron** jest ugoda sądowa, która stanowi umowę prawa cywilnego (art. 917 k.c. w zw. z art. 223 § 1 k.p.c.) zawartą w toku postępowania sądowego.
- 88 Przykładami czynności dyspozycji formalnej **stron** są: złożenie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych oraz ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (art. 102 ust. 1 u.k.s.c. i art. 117 § 1 k.p.c.), zgłoszenie wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku (art. 329 § 1 k.p.c.), a także cofnięcie takiego wniosku, wniosek o sprostowanie protokołu (art. 160 § 1 k.p.c.), wniosek o dokonanie wykładni wyroku (art. 352 k.p.c.).
- 89 Dla skuteczności niektórych czynności dyspozycji formalnej wymagana jest zgoda obu stron, np. wniosek o odroczenie rozprawy (art. 156 k.p.c.), wniosek o zawieszenie postępowania (art. 178 k.p.c.), wzięcie udziału w sprawie w miejsce dotychczasowego pozwanego osoby wezwanej w takim charakterze (art. 194 § 2 k.p.c.).
- 90 Wszczęcie **procesu cywilnego** może być dokonane tylko z **inicjatywy pozasądowej** – przede wszystkim przez samego **zainteresowanego**, z tym jednak że w wypadkach wskazanych w ustawie wszcząć postępowanie cywilne mogą inne podmioty, np. prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, organizacje pozarządowe, państwowy inspektor pracy, rzecznik konsumentów. Uprawnienie przyznane innym niż strona podmiotom jest przejawem **zasady oficjalności**, w myśl której mogą one podejmować czynności procesowe niezależnie od woli samego zainteresowanego.
- 91 Wszczęcie **postępowania nieprocesowego** na ogół odbywa się z inicjatywy osoby zainteresowanej. Wyjątkowo jednak, w wypadkach wskazanych w ustawie, sąd może **wszcząć** postępowanie z **urzędu** (sąd opiekuńczy – art. 570 k.p.c.). W postępowaniu nieprocesowym zasada dyspozycyjności doznaje ograniczenia, ponieważ w niektórych sprawach sąd ma obowiązek **działać z urzędu** (np. uchylić postanowienie o uznaniu za zmarłego – art. 541 § 1 k.p.c., ustanowić doradcę tymczasowego dla osoby pełnoletniej, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie – art. 548 § 1 k.p.c., zabezpieczyć spadek – art. 635 § 1 i 3 k.p.c., zbadać z urzędu, kto jest spadkobiercą i czy spadkodawca pozostawił testament – 670 k.p.c.).
- 92 Jeżeli uprawniony podmiot decyduje się dochodzić swoich roszczeń na drodze sądowej, to jednocześnie musi określić, o co i przeciwko komu występuje, zakreślając w ten sposób **granice przedmiotowe i podmiotowe** wszczętego postępowania – z tym jednak że powód może dochodzić jednym pozwem kilku roszczeń (art. 191 k.p.c.), a także może zmienić powództwo, jeżeli nie wpływa to na właściwość sądu (art. 193 § 1 k.p.c.).